

87. (59)2
M57

ABDUXAKIMOVA D.M.

RAQS KOMPOZITSIYASI ASOSLARI

87. (59)2
1457

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIMI VAZIRLIGI
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MADANIYAT VAZIRLIGI
O'ZBEKISTON DAVLAT XOREOGRAFIYA AKADEMIYASI

**ABDUXAKIMOVA DURDONA
MAMADJONOVNA**

RAQS KOMPOZITSIYASI ASOSLARI

O'quv qo'llanma

*Bakalavr yo'nalaishi bo'yicha 5151300 – "Xoreografiya"
(Xoreografiya jamoalar rahbari)*

O'ZBEKISTON DAVLAT
XOREOGRAFIYA AKADEMIYASI

REG.

61789

TOSHKENT – 2020
«NAVRO'Z» NASHRIYOTI

UO'K: 25.(14+22)08

M 57

КБК 87.(55)2

D.M. Abduxakimova, "RAQS KOMPOZITSIYASI ASOSLARI"

o'quv qo'llanma – T: "Navro'z" nashriyoti, 2020. 88 b.

Ushbu o'quv qo'llanma bakalavriat 5151300-Xoreografiya (turlari bo'yicha) yo'nalishi uchun tayyorlangan. O'quv qo'llanma zamonaviy talablarga muvofiq yaratilgan bo'lib, raqs kompozitsiyasi asosiy komponentlari, dramaturgiya, Musiqa, xoreografik lison, raqs tasvirlari, baletmeysterning ijodiy faoliyati nazariy va amaliy jihatlarini xorijiy tajribaga asoslanib yoritilgan. O'quv qo'llanma institut talabalari, xoreografiya jamoa rahbarlari faoliyati uchun mo'ljallangan.

Tuzuvchi:

D.M. ABDUXAKIMOVA – Toshkent davlat milliy raqs va xoreografiya oliy maktabi o'qituvchisi.

Taqrizchilar:

K.T.MUMINOV – O'zbekistonda halq artisti, "O'zbekiston" davlat milliy ashula ansambli badiiy rahbari

A.A.MAGDIEVA – "Xoreografiya" kafedrasida katta o'qituvchisi

O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta Maxsus Ta'lim Vazirligining 2019 yil 20 iyul dagi 654 sonli buyrug'iga asosan nasr etishga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-602-38-0

© D.M. Abduxakimova

© «Navro'z» nashriyoti, 2020

KIRISH

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, davlatimiz chegaralari daxlsizligini, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik muhitini ta‘minlash uchun muhim poydevor bo‘ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratilgan bo‘lib, olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish hamda hayotning barcha sohalarini liberallashtirish bo‘yicha ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevralda “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”¹gi PF-4947-son farmoni qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M. Mirziyoevning 2018 yil 5 iyundagi “Oliy ta‘lim muassasalarida ta‘lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta‘minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”²gi PQ-3775-sonli qarorida Oliy ta‘lim muassasalari talabalarini ilmiy faoliyatga yo‘naltirish va ularda innovatsion fikrlashni shakllantirish. Innovatsion va texnologik g‘oyalarni har tomonlama rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, oliy ta‘lim muassasalari professor-o‘qituvchilari, yosh olimlar va talabalarning innovatsion texnologiyalarni yaratish borasidagi tashabbuskorligini

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”¹ги ПФ-4947-сон фармони . www.lex.uz

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июндаги “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”²ги ПҚ-3775-сонли қарори. www.lex.uz

KIRISH

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, davlatimiz chegaralari daxlsizligini, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik muhitini ta‘minlash uchun muhim poydevor bo‘ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratilgan bo‘lib, olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish hamda hayotning barcha sohalarini liberallashtirish bo‘yicha ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevralda “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”¹gi PF-4947-son farmoni qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M. Mirziyoevning 2018 yil 5 iyundagi “Oliy ta‘lim muassasalarida ta‘lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta‘minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”²gi PQ-3775-sonli qarorida Oliy ta‘lim muassasalari talabalarini ilmiy faoliyatga yo‘naltirish va ularda innovatsion fikrlashni shakllantirish. Innovatsion va texnologik g‘oyalarni har tomonlama rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, oliy ta‘lim muassasalari professor-o‘qituvchilari, yosh olimlar va talabalarning innovatsion texnologiyalarni yaratish borasidagi tashabbuskorligini

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”¹ги ПФ-4947-сон фармони . www.lex.uz

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июндаги “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”²ги ПҚ-3775-сонли қарори. www.lex.uz

o'shish yuzasidan tizimli ishlarni tashkil etish borasida vazifalari yuklatildi. O'quv mashg'ulotlariga ilmiy-tadqiqot, innovatsion ishlari faoliyatni zamon talablari darajasida o'quv jarayoniga tatbiq etish. Ilmiy-ijodiy va innovatsion ishlanmalar ahamiyatini o'shish, yangi pedagogik texnologiya va axborot texnologiyalaridan foydalanishni joriy qilish, o'quv jarayoniga xoreografiya sohasi ilg'or xorijiy mamlakat tajribalarini tatbiq etish bo'yicha aniq mexanizmlar ishlab chiqildi. Jahon va mamalakatimizda ko'plab baletmeysterlar ijodiy faoliyat olib bormoqdalar. Xoreografiya san'ati esa o'z "tili"ga ega bo'lgan mukammal tizimga aylangan. Baletmeyster kasbi paydo bo'lganidan beri raqs jamoalarda asosiy badiiy g'oyani aniqlovchi, badiiy obrazni raqs orqali yaratuvchi bo'lib kelmoqda. Xozirgi kunda ushbu soha mutaxassislarga ham nafakat san'at, balki ma'lum intellektual bilimlarga ega bo'lish, ilm-fan innovatsiyalarda eng yangi g'oyalarini o'zlashtirish, yutuq va kamchiliklardan xabardor bo'lishi talab etiladi.

Ta'limning muvaffaqiyatini ta'minlashda to'g'ri aniqlangan maqsad, ta'lim mazmuni, maqsadga erishish yo'llarini aniqlash va zarur metodlarni tanlash asosiy omildir. Mana shu omil, ta'lim-tarbiya jarayonini talabalarga faqat nazariy bilim berish emas, balki egallangan bilim va malakalarini amaliyotga tatbiq etish, ko'nikmalarini shakllantirish ham asosiy masalalardan biridir. Ta'lim sifatini ta'minlash birinchi navbatda iste'molchilar tomonidan mutaxassisga bo'lgan ehtiyojning shakllantirishdir va malakali, raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashdir.

Davr bilan hamnafas mavzularni izlash va tanlash yuksak badiiy asar yaratish uchun zaruriy shart hisoblanadi. O'z kasbiga ijodiy munosabat va o'z mehnati bilan chin dildan shug'ullanish baletmeysterning fuqarolik nuqtai nazaridan aniqligini, uning yetukligini ko'rsatib turadi. Baletmeyster o'z oldiga qanday maqsad qo'yishni, nimaga intilishni aniq bilishi kerak.

LBOB. RAQS KOMPOZITSIYASI ASOSLARI

Raqs kompozitsiya — bu xoreografik badiiy asarning tarkibiy qismi, uning mazmun-mohiyati demakdir. Raqs kompozitsiyasi bir qator komponentlardan tashkil topadi. Bunga: dramaturgiya (mundarija), musiqa, matn (harakat, holat, imo-ishoralar tartibi, mimika), tasvir (sahnada ijrochilarning joylashuvi), rakurs omillari kiritiladi. Bularning bari raqsda ilgari surilayotgan fikrni ifoda etidishga yordam beradi. Kompozitsiya bir necha qismlardan iborat bo'ladi.

Xoreografik asar g'oyasi

Barcha ijodiy ishlar g'oyadan boshlanadi. Ijodiy asarga inson qanday bo'lishi kerak, urush va tinchlik muammosi, tabiatni anglash va o'zlashtirish, tarixiy mavzu, vatan himoyasi muammosi kabilar bilan bog'liq muhim muammolar asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bunda ko'p narsa baletmeysterning iqtidori, tabiiy qobiliyati, hayotiy tajribasi, madaniyati singarilarga bog'liq. Agar yozuvchi-dramaturg dramatik obrazlari, kompozitor musiqiy obrazlari bilan fikrlasa, unda baletmeister xoreografik obrazlar bilan fikrlash qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Ishning daslabki bosqichida u bo'lajak raqs, undagi ishtirokchilar qiyofasi, ularning o'zaro aloqasining obrazli ifodasini tasavvur qilishga intiladi. Xalq hayoti kartinasi, olijanob inson obrazi, hayot tarzi, xalqning axloqiy urflari g'oya paydo bo'lishiga asos

vazifasini o'tashi mumkin. Tasviriy va amaliy san'at ta'siri ostida ham g'oya paydo bo'la boshlaydi. Ba'zan g'oyaning ta'sirida obraz va raqs mazmuni tug'iladi Ko'pgina sahnalarning g'oyasi roman , qissa, poema, she'r kabi adabiy asarlardan vujudga keladi.

G'oya - raqs sahnalashtiruvchi ijodida bosh bo'g'in hisoblanadi. Asarda hayotni badiiy umumlashtirish teranligi va darajasi g'oyaning ahamiyati, ko'lamiga bog'liq.

Hayotiy materiallarni o'rganish.

Asar g'oyasini belgilab olgach, sahnalashtiruvchi raqsning xoreografik obrazini qanday hayotiy material asosida qurishni belgilab oladi. Sahnalashtiruvchi doim tarixiy, etnografik, folklor materiallarini chuqur o'rganishi kerak. Bu xalqning e'tiqodi, urf-odatlar, uning milliy xarakteri, ilgaridan shakllangan odamlar orasidagi o'zaro aloqalar etikasi va uning namoyon bo'lishi shakllarini anglashga yordam beradi. Bulardan tashqari, sahnalashtiruvchi musiqa, rangtasvir, xalqning qo'shiqchilik madaniyati, uning raqslari va o'yinlarining adabiy tavsifi bilan ham albatta tanish bo'lishi kerak. Ko'pincha sahnalashtiruvchi tomonidan hayotiy materialni chuqur o'rganilishi o'zining dastlabki g'oyasini qisman yoki hatto tubdan o'zgartirish haqidagi fikrga olib keladi.

Musiqa

Musiqa – turli-tuman tovushlar bilan obraz yaratib beruvchi, g'oyaviy emotsional mazmuniga ega bo'lgan san'atning bir turi hisoblanadi. Musiqa madaniy hayotimizda keng o'rin tutgan, inson shaxsiyatini rivojlantirishda muxim ahamiyat kasb etadigan san'at turidir. Musiqa tarbiyasi, nafosat tarbiyasining asosiy va murakkab qirralaridan biri bo'lib, atrofdagi go'zal narsalarni to'g'ri idrok etishga va qadrlashga o'rgatadi. Musiqa insonni yuksak did bilan qurollantiradi va ma'naviy dunyoqarashini shakllantiradi. Musiqa inson hissiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lib, tinglovchilarni nafosat

olamiga olib kirish va g'oyaviy-axloqiy tarbiyalashning muhim vositasidir. Musiqa insonga tez ta'sir etadi va emotsional hissiyotni aktiv rivojlantiradi. Musiqa raqsning ajralmas qismi hisoblanadi. Musiqadan turli ozuqa olish uchun inson yuksak madaniyatli, sof qalb egasi, go'zallikni his eta oladigan, o'z kasbiga mexr qo'ygan bo'lishi kerak. SHu bois baletmeysterlar uchun inson ma'naviyatining tarkibiy qismi bo'lgan musiqa madaniyatini ijrochilarda tarbiyalash bosh maqsadi bo'lib turadi.

Musiqa boshqa san'at turlaridan o'zining ifoda vositalari, ya'ni «tili» bilan farq kiladi. Agar badiiy adabiyot so'z bilan, tasviriy san'at ranglar bilan raqs san'ati harakat bilan ifodalansa, musiqa esa mantiqiy tovushlarda vujudga kelgan ohang vositasida ifodalanadi. Yuqoridagi san'at turlarini ko'rish va eshitish orqali idrok etsak, musiqani faqatgina diqqat bilan tinglabgina ifoda etamiz.

Xoreografik lison

Qahramonlar kechinmalari, ularning taqdirini ko'rsatishga intilishda, sahnada ishonchli tarixiy vaziyatni yaratishda saxna qonuniyatlarini anglash kerak. Bularning barchasiga xoreografik ifodaviy vositalar, raqs xarakatlari va pantomima kabilarni organik uyg'unlashtirish bilan erishiladi.

Baletmeysterlar o'z asarlarida insonning ichki olamini ochib berib, uning sahnaviy obrazini yaratib, bu odamning qalbi, psixikasi,

milliy ruhi va ongi, mazkur millat, xalqqa hos bo'lgan xususiyatlardan iborat milliy hislatini ham ko'rsatib berishi kerak bo'ladi. Har bir xududdagi kishilarning hayoti boshqa xalqlar hayoti bilan ham chambarchas bog'liq.

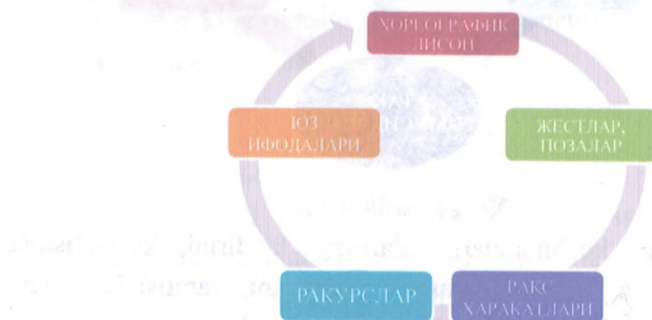
Yosh baletmeyster etyudlar va raqs nomerlarini ishlayotgan chog'ida ulardagi fikr, hislatni ochishga, xoreografiya janrining boy imkoniyatlaridan foydalanib, o'z qahramonlari qilmishlarini asoslashi lozim.

Xoreografik lisonning tarkibiy kislmlari

Jestlar – bosh, qo'llar va tana orqali ma'lumot beruvchi harakatlar.

Pozalar – raqs obrazlarning ifodalovchi va tasvirlovchi harakatlar. Obraz - san'at asaridagi inson, tabiat in'omlari, o'simlik va hayvonot dunyosining badiiy tasviridir. Raqs obrazlari turli xil bo'lishi mumkin. Qushlar, hayvonlar, lirik va salbiy insonlar obrazlari.

Raqs harakatlari – raqslarning asosiy qo'l va oyoq holatlari, klassik, zamonaviy, xalq yoki xalq sahna raqslarning oddiy va kombinatsiyalashtirilgan xarakatlari.

Rakurslar– ijrochini boshqa ijrochiga yoki tomoshabinlarga nisbatan qarama-qarshi joylanishi.

Effase–ochiq holatlar. 1-2-chi arabesklar

Kruaze–yopiq holatlar, 3-4-chi arabesklar

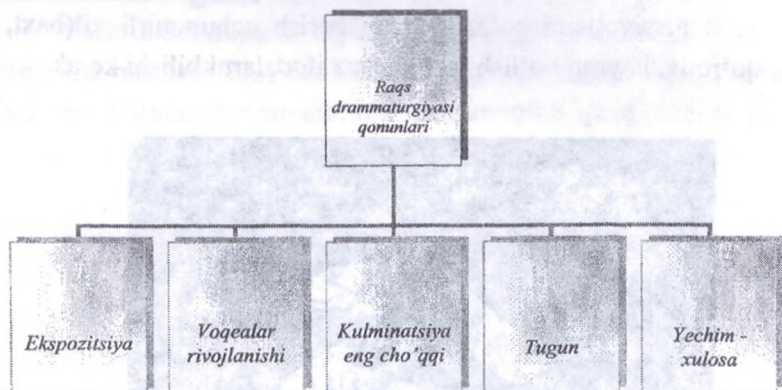
Yuz ifodalari (mimika) - raqsning emotsional holatini ochib beruvchi vositalardan biri. Mimika va jestlar insonlarni so'zsiz tushunish uchun kerak, bu ayniqsa xoreografiya va teatr san'atida zaruriy vositalar hisoblanadi. Badiiy obrazlarni yaratishda ijrochilar, albatta ichki hissiyotlarni so'zsiz ochib berish uchun turli xil (baxt, qayg'u, qo'rquv, hayron bo'lish va h.k) yuz ifodalarni bilishi kerak.

Dramaturgiyaning asosiy qonunlari va ularni xoreografik asarlarda qo'llanilishi

“Dramaturgiya” so'zi qadimgi yunoncha “drama” so'zidan kelib chiqqan bo'lib “harakat” ma'nosini anglatadi. Vaqtlar o'tishi bilan bu tushuncha kengroq ma'noda qo'llana boshladi, u nafaqat dramatik, balki boshqa san'at turlarida ham qo'llana boshlandi: Hozirgi paytda “musiqa dramaturgiyasi” “xoreografiya dramaturgiyasi” singari tushunchalar keng qo'llanilyapti. Dramatik teatr dramaturgiyasi, kinodramaturgiya, musiqa yoki xoreografik san'at dramaturgiyasi kabilar umumiy xususiyatga, umumiy qonuniyatga, umumiy rivojlanish tamoyillariga ega, lekin shu bilan birga ularning har biri o'zigagina xos bo'lgan xususiyatlarga ega. Sevgi izhori sahnasini misol sifatida olishimiz mumkin. Qahramonlardan biri suyukli qizga deydi: “Men

sizni sevaman!” Yuqorida aytilgan barcha san’atlar uchun bu sahnani ochish (talqini) uchun o’ziga xos ifoda vositasi va turli vaqt talab qilinadi.

Dramatik teatrdagi “Men sizni sevaman!” deyish uchun bir necha soniya yetarli, balet spektaklida esa buning uchun butun bir variatsiya yoki duet sarflanishi lozim. Ayni paytda raqsdagi ayrim holat baletmeyster tomonidan shunday ifodalanadiki, bunda hislar va kechinmalarning butun bir ranglari o’z aksini topadi. Ifodaning bunday lo’nda va ayni paytda zalvorli shaklini topish imkoniyati xoreografiya san’atida muxim xususiyat hisoblanadi. Dramatik teatr uchun mo’ljallangan pesada harakatni ochish uchun syujet tuzilishi va obrazlar tizimi, to’qnashuv xususiyatini ochish va asar matni xizmat qiladi. Xoreografiya san’ati haqida ham xuddi shuni aytish mumkin, shuning uchun bu yerdagi baletmeyster ijod qilgan raqs kompozitsiyasi, tasviri va raqs matni katta ahamiyatga ega.

Xoreografiya asaridagi dramaturg vazifasi bir tomondan ssenariychi dramaturg tomonidan bajarilsa, boshqa tomondan ular baletmeyster-yozuvchi ijodida rivojlantiriladi, aniqlashtiriladi, o’zining “lisoniy” xoreografik to’xtamini topadi. Xoreografik asar dramaturgi umumiy

dramaturgik qonunlarni bilishdan tashqari xoreografik jamoaning ifodaviy vositalari xususiyatlari, imkoniyatlari haqida aniq tasavvurga ega bo'lishi kerak. U avvalgi ijodkorlarning xoreografik dramaturgiyasi tajribalarini o'rganib, uning imkoniyatlarini to'laroq ochishi kerak.

Xoreografiya dramaturgiyasi haqidagi o'z tasavvurimizda biz dramaturgik teatr uchun yozilgan adabiy asarlar dramaturgiyasi bilan ish ko'rishimizga to'g'ri keladi. Bunday solishtirish nafaqat umumiylikni, balki dramaturgik va balet teatri dramaturgiyasi farqini ham aniqlash imkonini beradi. Qadimgi davrlardayoq teatr arboblari spektakl tuzilishi uchun dramaturgiya qonunlari muhimligini qadimgi yunon faylasufi-enseklopidiyachi olim Aristotel (mil.avv.384-322 y.)o'zining "Poeziya san'ati haqida" asarida shunday yozgan edi: "...Tragediya ma'lum hajmga ega bo'lgan tugal va bir butun harakatga taqlid qilishdir, negaki har qanday shaklsiz butunlik ham mavjudku. Butunlik esa boshi, o'rtasi va oxiri bo'lgan narsaning o'zginasidir" (I. B.60). Aristotel dramatik harakatni uch asosiy qismga bo'lishni taklif qildi:

- 1) boshlanishi yoki tugun;
- 2) o'rtasi - bunda qahramonlar o'rtasida burilish yoki o'zgarish, ya'ni peripetiya (to'qnashuv) ro'y beradi;
- 3) oxiri yoki halokat - bunda qahramon o'ladi yoki muvaffaqiyatga erishadigan yyechim.

Dramatik harakatlarni biroz to'latish, ishlab chiqish va tafsilotlari bilan aniqlashtirish yo'li bilan hozirgi kunimizdagi sahna san'atida ham qo'llash mumkin. Bugungi eng yaxshi xoreografik asarlar va ularning dramaturgiyasini tahlil qilib Aristotel aniqlagan tarkibiy qismlar balet spektakli, raqs nomerlarida ham o'z vazifasiga egaligini ko'rish mumkin. J.J.Noverr o'zining "Raqs va baletlar haqida xatlar" ida balet spektaklining dramaturgiyasiga muhim ahamiyat berdi.

U shunday yozadi: "Har qanday murakkab, chalkash baletni unda tasvirlanayotgan voqelikni aniq va tushunarli tasavvur qila olmayman, uning syujetini faqat librettoga murojaat qilibgina ma'nosini uqa

olmayman; men ma'lum planini his qilmagan va ekspozitsiyasi, tuguni va yyechimini aniqlay olmagan har qanday balet men uchun oddiy raqs divertismentiga o'xshaydi, bunday balet menga ta'sir qilmaydi, negaki u o'z qiyofasidan, harakatidan va qiziqishidan mahrum bo'lgan" (2. B.60).

Aristotel singari Noverr ham xoreografik asarni tarkibiy qismlarga bo'ldi: "Har qanday balet syujeti ekspozitsiya, tugun va yechimga ega bo'lishi kerak. Bu tomosha turining muvaffaqiyati syujetni to'g'ri tanlash va sahnani to'g'ri taqsimlashga bog'liq". Yana davom etadi: "Agar raqs muallifi o'z syujetdan o'ziga ma'qul bolmagan ko'ringan joylarni chiqarib yubora olmasa, uning baleti taassurot qoldirmaydi" (3. B.60). Aristotelning asarni qismlarga bo'lish haqidagi fikrini Noverrning yuqorida keltirilgan balet haqidagi so'zlari bilan solishtirilsa, bunda faqat qismlarning nomlarida kichikroq farqlarni ko'rish mumkin, ammo ularning vazifasini har ikkala muallif bir xilda tushunadi. Shu bilan birga bunday qismlarga bo'lish badiiy asarni parchalashni anglatmaydi, u bir butun va yaxlit bo'lishi kerak. "...Harakat taqlidga xizmat qiladigan fabula, - deydi Aristotel, bir va bir butun harakatning tasviri bo'lishi kerak va voqealar qismlari shunday joylashtirilishi kerakki, bunda biror qismini o'zgartirganda, olib tashlanganda bunda bir butun o'zgarish bo'lsin va harakatga kelsin, negaki biror narsaning yo'qligini sezilmasligi, uni bir butunning qismi emasligidan darak beradi" (1.B.61).

Xoreografik asar dramaturgiyasiga ko'pgina xoreografiya ustalari katta ahamiyat berdilar. Karlo Blazis o'zining "Raqs san'ati" kitobida xoreografik asar dramaturgiyasi haqida gapirar ekan, u ham uni uch qismga bo'ladi: ekspozitsiya, tugun, yyechim va ular o'rtasida uyg'unlik bo'lishi lozimligini ta'kidlaydi. Ekspozitsiyada harakatning mazmuni va xarakteri tushuntiriladi va uni kirish qismi deb atash mumkin. Ekspozitsiya yorqin va lo'nda bo'lishi kerak, qahramonlar, harakat ishtirokchilarini esa foydali tomonidan ko'rsatish zarur, agar syujet rivoji uchun ahamiyati bo'lsa, uning kamchiliklari ham

ko'rsatiladi. SHuningdek Blazis yana shunga e'tibor beradiki, ekspozitsiyadagi harakat voqealar rivojiga qarab qiziqish uyg'otishi zarur, u darhol, ba'zan asta-sekin ochib borilishi mumkin. "Kutilgan jihat tobora ortib borishi uchun ish boshida ko'p va'da bermang," - deydi K.Blazis(2.B. 61). Qizig'i shundaki, K.Blazisning asar tugunida tomoshabinni nafaqat mavzuga olib kirishi, balki uni qiziqarliroq qilishi, "harakat davomida o'sib boruvchi hissiyotlar bilan boyitish"(3.B.61) muhimdir, bu balet teatrining vazifasiga to'g'ri keladi. K.Blazis, shuningdek spektakl voqeligiga tomoshabin tasavvuriga dam beradigan va uning e'tiborini bosh qahramonlardan chalg'itadigan ayrim epizodlarni kiritish maqsadga muvofiqligini ta'kidlaydi, ammo bunday epizodlar cho'zilib ketmasligi lozimligini uqdiradi. K.Blazis bu yyerda spektakl tuzilishidagi qarama-qarshilik prinsipini nazarda tutadi (u qarama-qarshilik prinsipiga "Raqs san'ati" kitobida alohida bobni bag'ishlaydi, bob "Xilma-xillik, qarama-qarshiliklar" deb nomlangan). K.Blazisning fikricha, yyechim - bu spektaklning eng muhim tarkibiy qismidir. Asar harakatini yyechimning organik yakuni bo'ladigan qilib tuzish dramaturgga katta qiyinchilik tug'diradi. "YYechim kutilmagan jihatga ega bo'lishi uchun, - deydi Marmentel, - u shubhasiz yakunga olib boruvchi yashirin sabab natijasi bo'lishi kerak" (1.B.62). Pesada ishtirok etayotgan personajlarning taqdiri "oxirida halokatga uchraydgan yoki o'z gavaniga muvaffaqiyatli yetib boradigan bo'rondagi kemaga o'xshaydi: yyechim ham xuddi shunday bo'lishi kerak" (2.B.62). Marmontel fikriga qo'shilib, K.Blazis bu tezis yordamida balet spektaklining yakuniy qismini hal qilish xususiyatini nazariy asosladi. Balet uchun yaraydigan mavzular haqida gapirib, u yaxshi baletning afzalligini yaxshi poema afzalligiga juda o'xshashligini ta'kidlaydi: "Raqs soqov she'r bo'lishi kerak, she'r esa gapiruvchi raqs bo'ladi. SHunga ko'ra ko'proq harakat bo'lgan poeziya eng yaxshi hisoblanadi, baletda ham xuddi shunday"(3.B.62). Shu o'rinda Dantening so'zlarini ham eslash o'rinli. U xoreografik janr muammolariga kelganda baletmeyster uning

“Tabiiylik mukammalidir,” degan soʻzlarini eslaydi. Hozirgi kunda biz xoreografik asar tahlili yoki yozishda beshta asosiy qismi bor ekanligini yodda tutamiz.

1. Ekspozitsiya - tomoshabinni asar qahramonlari bilan tanishtiradi, ularning xarakteri haqidagi tasavvurni hosil qiladi. Unda harakat rivoji xarakteri moʻljallab olinadi; libos va sahna bezaklari, ijro uslubi va tarzi xususiyatlari yordamida davr xususiyati ochib beriladi, davr obrazi qayta tiklanadi, voqea oʻrni belgilanadi. Bu yyerda voqea asta-sekin yoki tez va faol rivojlanishi mumkin. Ekspozitsiyaning davomiyligi xoreograf bu yyerda hal qilayotgan vazifa, uning asarni umumiy talqini, musiqa materiali, ssenariy asosi, uning kompozitsion tuzilishi kabilarga bogʻliq boʻladi.

2. Tugun. Bu qismning nomining oʻzi bu yyerda nimadir tugilayotgani – harakat boshlanayotganligini anglatadi: bu yyerda qahramonlar bir-biri bilan tanishadi, ular orasida yoki ular va boshqa qandaydir kuchlar orasida toʻqnashuvlar vujudga keladi. Dramaturg, kompozitor, xoreograf tomonlaridan syujet rivojiga birinchi qadam qoʻyiladi va bu soʻngra kulminatsiyaga olib boradi.

3. Kulminatsiya oldidagi bosqichlar - bu asarning voqealar rivojlanayotgan qismi. Tugunda paydo boʻlgan toʻqnashuv xususiyatlari keskinlashaveradi (taranglashaveradi). Kulminatsiya oldidagi bosqichlarda voqealar bir necha epizodlardan tuzilishi mumkin. Ularning miqdori va davomiyligi, odatda, syujet dinamikasini oʻsib borishida aniqlanadi. U bosqichdan-bosqichga oʻsib borib, voqeani kulminatsiyagacha oʻstirib borishi kerak. Baʼzi asarlar tez oʻsib boradigan dramaturgiyani talab qiladi, boshqalari voqealarni asta-sekin oʻsib borishini taqozo qiladi. Ayni shu qismda qahramonlar shaxsiyatining turli tomonlari ochiladi, ular xarakteri rivojining asosiy yoʻnalishlari aniq boʻladi, ularning xulq-atvori maʼlum boʻladi. Qahramonlar oʻzaro aloqada ishtirok etadi, bir-birini toʻlatadi, bir-biriga qarshi chiqadi. Bu munosabatlar, hissiyotlar, toʻqnashuvlar bir

butun dramaturgik tugunga bog'lanadi, tomoshabin e'tiborini voqeaga tortaveradi, qahramonlar tobora yaqinlashaveradi, hissiyotlari ortib boraveradi. Xoreografik asarning bu qismida voqealar jarayoni o'sib borib ba'zi ikkinchi darajali personajlar uchun sahna hayotida kulminatsiya va hatto yechim vujudga kelishi mumkin, ammo bularning barchasi spektakl dramaturgiyasini, syujetini rivojlantirishiga, bosh qahramonlar xarakterini ochib berishga xizmat qilishi kerak.

4. Kulminatsiya - xoreografiya asari dramaturgiyasining rivojidagi eng oliy nuqta. Bunda syujet va qahramonlar o'zaro aloqasi rivoji o'zining eng yuqori emotsional nuqtasiga erishadi. Syujetsiz xoreografik nomyerda kulminatsiya tegishli plastik to'xtam, qiziqarliroq raqs harakati, yorqinroq xoreografik matn, ya'ni raqs kompozitsiyasi bilan ifodalanishi mumkin. Ijroning anchayin emotsional to'laqonligi ham kulminatsiyaga mos keladi.

5. Yechim - voqeaga yakun yasaydi. Yechim goh lahzalik, birdan voqeani uzib qo'yadigan va asar yakuni bo'lib qoladigan, yoki aksincha asta-sekin ro'y beradigan bo'lishi mumkin. Yechimning u yoki bu shakli asar muallifining o'z oldiga qo'ygan vazifasiga bog'liq. "...Fabula yechimi fabulaning o'zidan kelib chiqishi kerak", - deb yozadi Aristotel(1.B.63). Yechim-asarning g'oyaviy-axloqiy yakuni, uni tomoshabin sahnasida ro'y berayotgan voqealar jarayonida anglashi kerak. Ba'zan muallif yechimni kutilmagan holatga tayyorlaydi. Lekin u kutilmaganlik butun voqealar rivoji jarayonida paydo bo'lgan bo'lishi kerak.

Xoreografik asarning barcha qismlari o'zaro uzviy bog'liq, bir-birini to'latib rivojlantiradi. Faqat barcha qismlarni sintezlash yo'li bilangina muallif tomoshabinni qamrab oladigan va xayajonga soladigan dramaturgik asar yaratishi mumkin. Dramaturgiya qonunlari u yoki bu epizodning turli qismlarining mutanosibligini, tarangligini va

ayniqsa qiziqarli tuyuladi. Albatta, uning fikri dramatik san'atga tegishli, lekin uni to'la ma'noda xoreografiyaga ham qo'llasa bo'ladi. A.Pushkin shunday yozadi: "Drama maydonda tug'iladi va xalq tomoshasidan iborat bo'ladi. Drama maydondan ketdi va o'qimishli, imtiyozli jamiyat talabiga ko'ra xashamatli saroyga ko'chdi. Shunga qaramay drama ommaga, ko'pchilikka ta'sir qilish, uning e'tiborini tortish bilan bog'liq o'zining dastlabki vazifasiga sodiq bo'lib qolmoqda. Tavsiya etilayotgan holatlarda ehtiroslar haqiqati, hissiyotlar haqqoniyligi kabilar dramatik yozuvchilardan talab qilinadigan jihatlardir".

Xoreografiya ifodaviy vositalarini hisobga olgan holda "Tavsiya etilayotgan holatlarda ehtiroslar haqiqati, hissiyotlar haqqoniyligi kabilar xoreografik asar dramaturgiyasi va xoreografga qo'yiladigan talab hisoblanadi. Asarning tarbiyaviy ahamiyati, ijtimoiy yo'nalishi oxir-oqibatda uning qiziqarli ijodiy to'xtami, badiiy qadrini aniqlab beradi.

Xoreografik asar ustida ishlayotgan dramaturg nafaqat o'zi yozgan syujetni bayon qilishi, balki bu syujetni xoreografik obrazlarda, qahramonlar to'qnashuvida, janr xususiyatini hisobga olib voqealar rivojida hal qilib berishi kerak. Bunday yondashuv baletmeysterlik faoliyatini almashtirish bo'lmaydi, bu xoreografik asarning dramaturgiyasini mahorat bilan hal qilishga bo'lgan tabiiy talabdir.

Ko'pincha baletmeyster sahna asari muallifi, ssenariy muallifi ham bo'lishi mumkin, negaki uning sahna dramaturgiyasi, epizodlari, raqs monologlarini rivojlantiradi. Xoreografik asar dramaturgiyasi ustida ishlayotib muallif bo'lajak spektaklni, konsert nomerini tomoshabinlar nigohi bilan ko'ra olishi kerak. Oldinda bo'ladigan ishlarni tasavvur qilib ko'rishi, o'z fikrini xoreografik talqinini, u tomoshabinlarga yetib borishini bilishi lozim. A.N.Tolstoy dramaturgning teatrdagi vazifasini tahlil qilar ekan, shunday yozadi: "...dramaturg makonda birdaniga ikkita joyni, ya'ni sahnada o'z personajlari orasida, ham tomosha zali kreslosidan iborat ikki yerdan

joy egallashi kerak. Sahnada u individual, negaki davrning ifodaviy chiziqlari egasi, u sintezlaydi, u faylasuf. Bu yerda - tomosha zalida u tomoshabinlarga aralashib ketadi. Boshqacha aytganda, harbir pesani yozganda dramaturg jamoada o'z shaxsiyatini yangicha talqin etadi. SHu asnoda u bir paytning o'zida ijodkor-tanqidchi, javobgar va sudya bo'lib qoladi"(I.B. 66).

Qandaydir voqea, hayotdan olingan hodisa xoreografik asar uchun syujet asosi bo'lishi mumkin. Agar xoreografik asar yaratishning barcha bosqichlari uzviy tahlil qilinsa, bunda uning dramaturgiyasi birinchi bo'lib ssenariy muallifi dasturida yoki fikrida ochilishi ma'lum bo'ladi. Asar ustida ishlash chog'ida uning dramaturgiyasi jiddiy o'zgarishga uchraydi, aniqlikka ega bo'ladi, mazmuni batafsil ma'lum bo'ladi va asar tomoshabinlar ongi va yuragini hayajonga soluvchi asarga aylanadi.

Xoreografik asar dasturi baletmeyster yozgan kompozitsiya rejasida rivojlanadi, u o'z navbatida bo'lajak balet musiqasini yaratuvchi kompozitor tomonidan boyitiladi. Baletmeyster kompozitsion rejani boyitib, uni detallashtirib shu bilan ssenariy muallifi va kompozitorning fikrini xoreografik vositalar bilan nigohiy obrazlarda ochib berishga intiladi. Baletmeyster fikri balet artistlari tomonidan amalga oshiriladi, ular uni tomoshabin e'tiboriga havola qiladi. Shunday qilib, xoreografik asar dramaturgiyasi fikrdan tortib aniq sahnaviy to'xtamgacha bo'lgan uzoq va murakkab yo'lni bosib o'tadi.

Dastur, libretto, kompozitsion reja.

Raqs nomeri, raqs syuitasi, balet spektakli singari har qanday xoreografik asar ustida ishlash fikridan, bu asar dasturini yozishdan boshlanadi. Muloqot jarayonida biz ko'pincha "libretto" tushunchasiga duch kelamiz, shu sababli ko'pchilik dastur va libretto bir xildagi tushuncha deb hisoblaydi. Bu noto'g'ri. Libretto - bu voqeaning qisqa bayoni, tayyor bo'lgan xoreografik asarining (balet, xoreografik

miniatyura, konsert dasturi, konsert nomeri) tavsifidir. Unda faqat tomoshabin uchun zarur bo'lgan material bo'ladi. Ammo, ilgarigi yillar baletshunosligiga oid ishlarda aynan "libretto" so'zi qo'llanadi. Ba'zilar dastur yaratishni xoreografik asarning o'zini yaratish bilan birhil deb noto'g'ri o'ylaydilar. Bu uning ustida ishlashdagi birinchi qadam xolos, bunda muallif syujetni bayon qiladi, voqea vaqti va yo'nalishini belgilaydi, qahramonlar obrazi va xarakterini umumiy ko'lamda ochib beradi.

Puxta o'ylangan va yozilgan dastur baletmeyster va kompozitor ishlarining keyingi bosqichlari uchun katta rol o'ynaydi. Yuqorida ta'kidlanganidek, dastur muallifi biron-bir hayotiy xodisani, tarixiy fakti, adabiy asarni (poema, she'r, hikoya va boshqalar) syujet asosi qilib olishi mumkin. Dastur muallifi adabiy asar syujetidan foydalangan paytda u asosiy manbaning xarakter va uslubi obrazlarini saqlab qolishi, uning syujetini xoreografik janrda hal qilish usullarini topishi zarur. Bu esa ba'zan dastur muallifini, keyinchalik esa kompozitsion reja muallifini voqea o'rnini o'zgartirishga, ma'lum qisqartirishlar qilishga, ba'zan esa asos qilib olingan adabiy manbani qo'shishga majbur qilinadi. Xoreografik asar dramaturgi qay darajada adabiy manbani to'latishi va o'zgartirishi mumkin va bunga ehtiyoji bormi?, degan savol tug'iladi. Ha, bunga ehtiyoj bor, negaki xoreografik janr xususiyati balet dasturi asosiga olinadigan asarga u yoki bu o'zgartirish va qo'shimchalarni kiritishni taqozo qiladi. "Shekspirning eng zo'r tragediyasi ham mexanik ravishda opera yoki balet sahnasiga o'tkazilsa, o'rtacha yoki butunlay yomon librettoga aylanishi mumkin. Musiqa teatrida Shekspir asari harfiga yopishib olish shart emas... Ammo asarning umumiy konsepsiyasi va obrazlarning psixologik xususiyatidan kelib chiqib syujetli materialni shunday joylashtirish kerakki, bunda u opera va baletning o'ziga xos vositalari bilan to'laligicha ochilishi mumkin bo'ladi," - deb yozgan edi mashhur musiqa tanqidchisi I.Sollertinskiy "Romeo va Juletta" baletiga bag'ishlangan maqolasida(1.B. 68).

Shunday qilib, agar dramaturg xoreografik asar uchun libretto yaratayotib uning asosiga biron-bir adabiy asarni olsa, u dastlabki manbaning xarakterini saqlab qolishi va bu dastlabki manbani yaratgan shoir yoki dramaturg tomonidan chizib berilgan obrazlarga mos keladigan xoreografik obrazlar vujudga kelishini ko'zda tutishi lozim. Shunday holatlar bo'ladiki, balet spektaklining qahramonlari o'zlarining prototiplari bilan hech qanday umumiylikka ega bo'lmaydi. Bunda spektakl muallifining izohini tinglash zarur bo'ladi, go'yoki uning aytishicha xoreografik janr adabiy asar asosiga qurilgan obraz va xarakterni to'laqonli ochib bera olmasligi mumkin. Lekin bu noto'g'ri! Albatta, xoreografik janr qahramon xarakterining ba'zi bir xususiyatlarini o'zgartirishni talab qiladi, lekin obraz asosi saqlab qolinishi lozim. "Bog'chasaroy favvorasi" baletidagi Mariya, Zarema, Girey-Xon Pushkin asaridagi Mariya, Zarema, Girey-Xon bo'lishi kerak. "Romeo va Juletta" baletidagi Romeo, Juletta, Tibald, Merkutsio, paster Lorenzo va boshqa personajlar Shekspir fikriga mos kelishi kerak. Bu yerda ortiqcha erkinlik bo'lmasligi kerak: negaki bu yerda alohida mavzu va ma'lum obrazlarning dramaturgiyasi, mualliflik talqini bilan ish ko'rishimiz, shu munosabat bilan balet asarini adabiy asarning mualliflik talqini va dramaturgiyasidan kelib chiqib yaratilishi kerak.

Agar adabiy asar asos qilib olingan xoreografik asar dastlabki manbani yozgan yozuvchi fikriga mos kelmasa, bunda balet ssenariysi muallifi dastlabki manbaga mos yo'l topa olmaganligi sabab bo'ladi. Hatto balet adabiy asar motivlari bo'yichagina yaratilganligi ko'rsatilsa ham, bu balet asari adabiy asarning g'oyasini, uning voqealar rivoji xususiyatini, qahramonlar xarakterini saqlab qolishi zarur bo'ladi. Ba'zan mashhur rangtasvir asari xoreografik nomerga asos qilib olinadi. Bunda dastur muallifi oldida nafaqat rangtasvir asari syujetini bayon qilish va g'oyasini ochib berish vazifasi turadi, balki bu syujetning xoreografik janrdagi bo'lajak sahna talqinini mo'ljallab olishi, uni dramaturgiya qonunlari asosida tuzishi zarur bo'ladi.

Obrazlar va xarakterlar, to'qnashuvlar rivojining barchasi dasturga yuklatilgan g'oyaga, asosiy fikrga "ishlashi" kerak. Agar muallif dastur uchun qandaydir hayotiy hodisa tanlasa yoki o'ziga syujet yaratsa, u o'z asarini xoreografiyaning qaysi janrida to'laroq ochib berilishini erkin tanlashi mumkin. Mashhur shoir R.Xamzatovning "Menga mavzu bering" dema, "Menga ko'z bering"degin, so'zlari nafaqat yosh yozuvchi va dramaturg, balki xoreografiya dasturi muallifiga ham qaratilgan bo'lishi mumkin.

Atrofdagi voqelik baletmeysterga zamondoshlarimiz obrazini yaratishiga yordam beradi. Ba'zan balet dasturi mualliflari shunday syujetlarni oladiki, ularni xoreografiya vositalari bilan hal qilib bo'lmaydi, qahramon obrazi, uning kechmishlarini xoreografik yechimini ochib berishni o'ylamay dramaturgik kolliziya quradi. Raqsning o'ziga faqat to'ydagi, bayramdagi, yoshlar balidagi xizmat qilish roli qoladi xolos.Tabiiyki xoreografik nomer, balet spektaklida to'ydagi kadril, yoshlar balidagi raqslar va boshqalarga o'rin beriladi. Ammo dastur muallifi, kompozitor, baletmeysterlar doim shuni yodda tutishlari kerakki, xoreografik asardagi raqs - eng avvalo obraz yaratish vositasidir; aynan raqs spektaklining mavzusi, g'oyasini, uning syujet kolliziyasini ochib berishi kerak. SHuning uchun syujet tanlashda uning xoreografik asardagi sahnaviy talqinini fikran tasavvur qila olish kerak.

Dastur muallifi bo'lajak xoreografik asarning dramaturgiyasi asosini yaratadi va u qahramonlar obrazlarida davr obrazini, zamondosh obrazini ocha bilishi (agar zamonaviy mavzu olinsa), tipik bo'lgan xususiyatlari va shu bilan birga ushbu qahramon, ushbu personajgagina xos bo'lgan individual xususiyatlarni tasvirlab berishi lozim. Vazifalar nihoyatda muhim va murakkab, ular nafaqat dramaturg-dastur muallifi tomonidan, balki kompozitsion reja muallifi-baletmeyster, kompozitor, yozuvchi-baletmeyster, ijrochilar, rassomlar, ya'ni umuman raqs nomeri yoki balet spektakli yaratish ustida ishlayotgan butun ijodiy guruh tomonidan hal qilinishi kerak. Ammo bu ish asosini dastur muallifi yaratadi, shuning uchun uning ishi

nihoyatda ma'suliyatli. Shuni yodda tutish kerakki, keng qiziqarli dramaturgik material hali butun asarning muvaffaqiyatini ta'minlab bera olmaydi.

Ba'zi kompozitorlar dasturni o'zlari balet spektakli yoki konsert nomeri ustida ishlash imkonini beradigan asos deb hisoblaydilar. Shunday holatlar bo'lganki, dasturdan kelib chiqib kompozitorlar musiqa yozganlar, ammo ular ssenariy mohiyatini to'la ochib bera olmaganlar, shundan keyin baletmeyster sahnalashtirishni boshlaganda, u musiqa muallifidan kupyura qilishni, nomerlar o'rnini almashtirishni, qator epizodlarni oxirigacha yozib berishni iltimos qilgan. Ta'kidlash joizki, bu eng avvalo balet spektaklining yirik shakliga tegishli bo'ladi. Konsert nomeri haqida gap ketganda, bunda dasturga asoslanib, baletmeyster uni rivojlantirib kompozitorga o'z fikrini aytadi xolos, shu bilan u og'zaki ravishda o'zining bo'lajak asari ssenariysi, ya'ni kompozitsion rejasini bayon qiladi.

Xoreografik asar dasturi ham baletmeyster, ham adabiyotchi-dramaturg, kompozitor, rassom tomonlaridan yozilishi mumkin. Masalan, R.Glierning "Qizil lolaqizg'aldoq" baletining ssenariy muallifi rassom M.Kurilko bo'lgan edi. Baletmeysterlar V.Tixomirov va L.Lashilinlar spektakl ustida ishlayotib, xoreografiya janri xususiyatidan kelib chiqib uning mazmunini qayta ishladilar, aniqlab oldilar. "Bog'chasaroy favvorasi" baletining dastur muallifi dramaturg N.Volkov hisoblanadi, lekin sahnalashtiruvchi R.Zaxarov kompozitor B.Asafev bilan birga bo'lajak baletning ma'nosini qayta ishlab chiqdi. "Mis chavandoz" baleti dasturini P.Abolimov yozdi, kompozitsiya rejasi kompozitor R.Glier uchun spektaklning birinchi sahnalashtiruvchisi baletmeyster R.Zaxarov tomonidan ishlab chiqildi. Dastur xoreograflar tomonidan yozilmagan mashhur bir qator balet spektakllari mavjud bo'lishiga qaramay, dastur: kompozitsiya rejasi va balet sahnalashtiruvchisi ayni baletmeysterning o'zi bo'lgani ma'qul, deb hisoblanadi. Bunda agar balet spektakli dasturi muallifi xoreograf

bo'lmasa ham, kompozitsiya rejasi ushbu spektaklni sahnalashtirishi kerak bo'lgan baletmeyster tuzgani ma'qul.

Kompozitsiya rejasi - bu baletning (yoki konsert nomerining) kengaytirilgan xoreografik ssenariysi, u syujetning rejissyorlik ishlanmasini o'z ichiga oladi; unda asar mavzusi va g'oyasi sahnada qanday hal qilinishi ko'rsatiladi, qahramonlar obrazlari ochib beriladi. Bo'lajak xoreografik asarning dasturga solingan chizmasi kompozitsiya rejasida rivojlantiriladi: xoreografik obrazlar nigohiy ko'rinishga ega bo'ladi, voqea ishlab chiqiladi, u orqali qahramonlar xarakteri ochiladi; unda har bir epizodning harakat o'rni va vaqti ko'rsatiladi. Kompozitsiya rejasi o'qilganda mazkur xoreografik asar ikir-chikirlarigacha ko'z oldimizda namoyon bo'ladi.

Kompozitsiya reja - bu bo'lajak xoreografik asarni yaratishda kompozitor, baletmeyster, rassom va butun ijodiy guruhga berilgan aniq vazifalar. Yaxshi tuzilgan kompozitsiya rejasini V.Shekspirning "Otello" asari uchun K.S.Stanislavskiy ishlab chiqqan rejissyorlik rejasi bilan tenglashtirish mumkin. Mashhur rejissor voqeani nafaqat rejissorlik qismlariga bo'ladi va ularning har birining vazifasini belgilaydi, balki mizan sahnani ham belgilaydi, ijrochilar rassomga vazifalar beradi, o'ziga rejissor sifatida belgilar qo'yadi. Dramatik teatrdagi rejissyorlik rejasi, kinossenariy va baletning kompozitsion rejasi (xoreografik ssenariy) orasida, tabiiyki, umumiy xususiyatlari orasida yashiringan katta farqlar ham bor.

Xoreografik asar kompozitsiya rejasi qanday tuziladi? Muallif bu ishga kirishishdan avval syujet asosiga olinadigan materialni o'rganishi lozim; xalq hayoti, turmushi, uning milliy xususiyatlari, urf-odatlarini o'rganiladi. Bo'lajak spektaklda gap boradigan xalq madaniyati, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarini bilish asar ustida ishlash uchun nihoyatda muhim. Adabiy, tarixiy? tasviriy manbalar, arxiv materiallariga katta e'tibor berish zarur. Kompozitsiya rejasiga kichikroq kirishda muallif voqea vaqti va o'rni tasvirlaydi, ushbu hujjat kartinada voqealar rivojlanadigan muhitni tasavvur qilish

imkonini beradi. Bu reja ro'y berayotgan voqea xarakteri, u yoki bu qahramonning kayfiyatini ochib berishda nihoyatda muhim.

Bo'lajak asar qahramonlari obrazlari sahna harakati tasviri, qahramonlar qilmishi haqidagi hikoyalardan gavdalanib borishi kerak. Nomer(xronometraj) va uning ayrim qismlarining taxminiy davomiyligini sekundlarda yoki taktlar miqdorida ko'rsatib, ushbu epizodda baletmeyster uchun zarur bo'lgan musiqiy o'lcham sur'atini hisobga olish zarur. Bularning barchasi, tabiiyki, kompozitorni ma'lum ramkaga solib qo'yishi uchun emas, balki baletmeyster va kompozitorning dastlabki nuqtai nazari va pirovard maqsadi bir bo'lishi uchun baletmeyster, kompozitorning fikrini uning oldida ochib berish uchun zarur bo'ladi.

Batafsil kompozitsiya rejasi kompozitor fantaziyasini to'g'ri yo'lga solib yuboradi, unga bo'lajak spektaklning emotsional muhitiga kirishga, baletmeyster-dramaturgga mo'ljaldagi asar, obrazlar qurilmasi, qahramonlar xarakteri, ularning tashqi ko'rinishi qanday bo'lishini tushunishga yordam beradi. Keyinchalik kompozitor, ssenariy (kompozitsiya rejasi) muallifi singdirmoqchi bo'lgan fikrni rivojlantiradi.

Baletmeyster-yozuvchi adabiy va musiqiy dramaturgiyaga tayanib, o'zining hammualliflarining fikrini to'latuvchi va rivojlantiruvchi xoreografik asarni yaratadi. Kompozitor baletmeysterning kompozitsiya rejasida bayon etilgan qandaydir taklifiga qo'shilmasligi mumkin. Bu holatda mualliflar har ikkala tomonni qanotlantiradigan to'xtamga kelishi lozim. Muhimi baletmeyster yoki kompozitorning u yoki bu da'vosi isbotli va asosli bo'lishi kerak, bunda kompozitor xoreografik janri xususiyatini tushunishi va uni hisobga olishi, baletmeyster esa musiqali dramaturgiya hususiyati, kompozitor ishining o'ziga xosligini bilishi va doim nazarda tutishi lozim bo'ladi.

M.Petipa va P.Chaykovskiylarning hamkorlikdagi ishlari yaxshi ma'lum. Baletmeyster yozgan kompozitsiya rejasi musiqa yozish uchun

asos bo'lib xizmat qildi. U bilan tanishib, buyuk kompozitor M.Petipa maslahatlariga e'tiborli bo'lganini va undan bo'lajak baletning har bir sahnasini batafsilroq tavsiflab berishini so'raganini bilib olish mumkin. Agar P.Chaykovskiyning "Uyqudagi go'zal" baletiga yozgan musiqasini M.Petipaning kompozitsiya rejasi bilan solishtirib ko'rilsa, kompozitor baletmeyster takliflarini qanchalik aniq bajarganligini sezish mumkin.

Kompozitsiya rejasi kompozitor uchun tayanch nuqtasi, ilhom manbai bo'lib qolishi kerak, kompozitor esa baletmeyster fikrini uqib olishi va uni o'z san'ati vositalari bilan amalga oshirishi lozim. Agar kompozitsiya rejasi muallifi uni kompozitorning ijodiy uslubi, individual xususiyatlarini hisobga olib yozsa, shunda eng yaxshi natijalarga erishish mumkin. Kompozitsiya ustida ishlash ko'p mehnatni talab qiladi. Yuqorida aytilganidek, turli arxiv materiallari, tarixiy hujjatlar, rangtasvir asarlari, haykallar, adabiy manbalarni o'rganish dramaturg-baletmeyster fantaziyasini kengaytiradi. Kompozitsiya rejasida baletmeyster ishining texnologiyasi ham ko'rinadi: u yoki bu nomerning davomiylik ko'rsatkichi nafaqat baletmeyster ushbu nomyerda hal qilayotgan vazifa bilan, balki ijrochilar - balet artistlarining jismoniy imkoniyatlarini hisobga olish bilan bog'liq. Erkaklar va ayollar variatsiyasi, adajiosi va boshqalarning taxmini davomiyligini bilish kerak.

Kompozitsiya rejasini tuzish - ijodiy ish. Negaki musiqa yozilmagan, xoreografik matn yo'qligi paytida dramaturg-baletmeyster yuqoridagilarning barchasini fikran tasavvur qilishi va o'z mualliflariga ma'lum qilishi lozim.

Keyingi bosqich – matn asosida musiqa yozish ustida ishlash. Agar kompozitor kompozitsiya planini ishlab chiqishda ishtirok etgan bo'lsa yoki baletmeyster bu plani tuzayotib bo'lajak musiqa muallifi bilan maslahat qilgan bo'lsa, demak kompozitor uchun dastlabki tayanch nuqtasi bo'ladi va kompozitor va xoreograf uslublarining yaxlitligi ta'minlanadi, syujetga, badiiy-ifodaviy vositalar tanlashga

yondoshuvlar, nuqtai nazarlar umumiyligi vujudga keladi. Musiqa yozilganidan so'ng baletmeyster-yozuvchi xoreografik kompozitsiyani yaratayotib ssenariy dramaturgiyasi va musiqa dramaturgiyasiga, ya'ni kompozitor yozgan musiqaga tayanadi. Ishning dastlabki bosqichidagi kompozitor singari u ham o'z ijodida erkin bo'ladi.

Shunday qilib, dramaturgning dastur ustida, baletmeysterning kompozitsiya rejasi ustida, kompozitorning musiqa ustida, baletmeyteryozuvchining xoreografik matn ustida ishlashi natijasida turli san'atkorlarning bir-biri bilan o'zaro bog'liq ishlarining yaxlit zanjiri vujudga keladi. Ularning barchasining ijodi yagona maqsadga xizmat qiladi, ular umumiy g'oyaviy-ijodiy vazfani hal qiladi. Xoreografik asarlarni (balet spektakllari, konsert nomerlari) tahlil qilib shu narsaga ishonch hosil qilish mumkinki, ular qiziqarli musiqiy to'xtam, yorqin musiqiy materialdan tashqari, odatda, dramaturgiyaning yaxlitligi bilan ajralib turadi, ya'ni ularning aniq, yaxshi ishlab chiqilgan g'oyasi obrazlarda ishonchli namoyon bo'lishi ko'rinib turadi. Shuning uchun bu asarlar tomoshabin e'tiboriga sazovor bo'ladi va davrlar sinovidan muvaffaqiyatli o'tadi. Yoki aksincha, hatto qiziqarli to'xtam bo'lgan chog'da ham dramaturgik qurilmaning bo'shligi baletmeysterlarni muvaffaqiyatsizlikka olib keladi.

Xulosa qilib aytganda, umuman xoreografik asar, uning har-xil ko'rinishi, har bir epizodi aniq dramaturgiyaga ega bo'lishi ma'lum maqsadga xizmat qilishi va ma'lum vazifani bajarishi lozim.

II BOB. RAQS TASVIRI (xoreografik tasvir)

Tasvir keng ma'noda qandaydir yuzani aks ettirishni anglatadi. Raqs tasviri - bu raqs tushayotganlarning sahna maydonida joylashuvi va harakatini bildiradi. Agar biz raqsga tushayotganlarning faqat harakatigagina e'tibor berib kuzatayotgan bo'lsak va uni qog'ozda aks ettirsak, bu bilan raqsni tasvirlagan bo'lamiz. Bugun kompozitsiya ham raqs tasviri kabi qahramonlar harakati va holati namoyon bo'ladigan xoreografik asarning asosiy g'oyasi, ularning emotsional holatiga bo'ysundirilgan bo'lishi kerak. Qadimda raqs kompozitsiyasida aynan tasvir rivojlangan bo'lgan, bunda doira bo'ylab harakat qilinadigan o'ldirgan jonvor atrofida raqsni misol qilib keltirish mumkin.

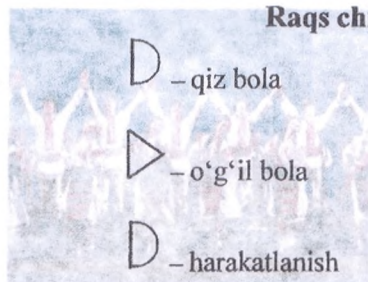
I.V. Smirnov "Baletmeysterlik san'ati" kitobida raqsning chiziq bo'ylab uzunasiga harakati paydo bo'lganligi haqidagi fikrni aytadi, so'ngra dehqonchilik paydo bo'lgach, doira bo'ylab harakat ko'rinishi paydo bo'lganligi haqida gapiradi. Bu ma'lum darajada unda dala ishlarini aks ettirish bilan bog'lik bo'ldi. Asrlar davomida boshqa turdagi mehnat turlari paydo bo'lishi bilan xoreografiya murakkablashib bordi, tasvir xilma-xil bo'lib qoldi. Raqs tasviri raqsga tushayotganlarning harakatini tashkil qiladi, ularni tizimlashtiradi, sahnada xoreografik matnni yorqinroq ochishga imkon beradi. Turli tizilish va qayta tizilish tomoshabinga ma'lum psixologik ta'sir o'tkazadi:

- 1) gorizontal - osoyishta, bir joydalik xususiyati;
- 2) vertikal - ko'tarinki xususiyat;
- 3) diagonal -qo'zg'atuvchi, jadallik xususiyati.

Raqs maishiy va sahnaviy bo'ladi. Maishiy, folklor raqs o'zi uchun ijro etiladi, sahnaviy raqs tomoshabinga mo'ljallanadi. Doira, ikki chizik, "sakkiz" shaklida o'tishlar folklor raqsida keng tarqalgan. Folklor raqsi bir tomondangina tomosha qilinmaydi, uni har tomondan ko'rish mumkin. Sahnada, albatta, idrok nuqtasini talab qiladi va tasvir sahna qonunlariga ko'ra quriladi. Sahnada idroki faqat bir tomondan

amalg oshiriladi va tajribali baletmeyster o'rindiqlar qanday joylashganini belgilab oladi, shunda tasvir har tomondan ko'rinadi. Musiqa sahna uchun ishlangan bo'lishi kerak, folklor variantidan foydalanmaydi. Raqs tasvirning rivoji avvalgi tasvirni keyingisi bilan uyg'unlashuvi ko'zda tutadi, har bir keyingi tasvir avvalgisining rivojlangan ko'rinishi bo'lishi kerak. Tasvir yakunlangan bo'lishi va biridan ikkinchisiga o'tishi lozim

Raqs chizmasi belgilari

⌒ – qiz bola

△ – o'g'il bola

○ – harakatlanish

⌒ – tomoshabinga yuz bilan

△ – tomoshabinga yuz bilan

● – to'xtash

Raqs chizmasi - ijrochilarni saxnada joylanishi va xarakatlanishi.

Raqs tasviri turlari oddiy va murakkab, simmetrik va asimmetrik, bir planlik va ko'p planlik, g'oyaviy, statik va dinamik bo'ladi.

Bu shakllarning barchasidan etyud, raqs kompozitsiyalarida foydalaniladi. Bu shakllarni albatta har bir bo'lajak baletmeyster yaxshi bilishi kerak.

RAQS CHIZMALARINING TURLARI

Oddiy raqs chizmalari:

1. Kesma

3. Diagonal

5. Uchburchak

2. Aylana

4. To'rtburchak

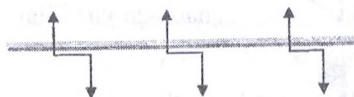
6. Ellips

Kesma(liniya) turlari:

1. Kolonna - oddiy kesma shakli
2. Kesma(gorizontal)
3. Kesma(vertikal)
4. Darvoza.
5. Do-za-do
6. Taroqcha

“Darvoza” –shakli

Oynadan karash shakli

“Diagonal kesmalar” shakli

“Yo'lakcha” shakli

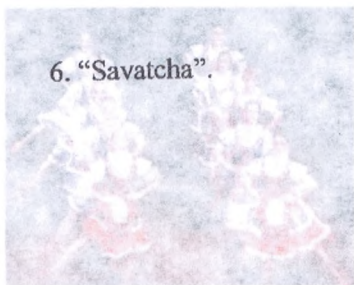
Aylana turlari:

Aylana shaklidagi raqslar qadimgi antik davrida paydo bo'lgan. Budparastlik davrida raqqoslar aylanib, quyoshning aylanadigan harakatlarini aks ettirgan. Bugungi kunda ham baletmeysterlar deyarli barcha raqslarda aylana usulidagi shakllardan keng foydalanadilar. Ayniqsa, Rus, Ukrain, Belarus, Moldaviya, Kavkaz xalq raqslari, SHarqiy va G'arbiy Evropa raqslarida mazkur shakl ko'p ishlatiladi.

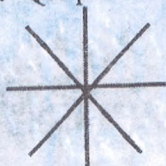

1. Doira.
2. Doira(aylana) ichida aylana.
3. YArim aylana.
4. "Sakkiz"aylana.
5. "Vyunok".

6. "Savatcha".

1. "Qor parchalari"

Kesma va doira birlashtirilgan turlari:

"Yulduzcha" shakli

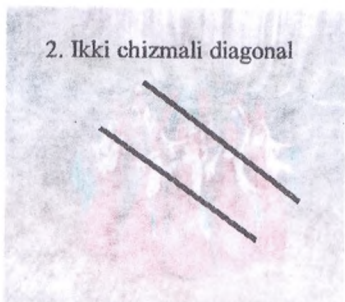
Diagonal turlari:

Diagonal – (yunoncha dia – "uzra" va gonium "burchak" yoxud "burchakdan-burchakka") degan ma'noni bildiradi. Diagonal shakli raqslarda tez-tez foydalanib turadigan shakllardan biri. U ham folklor raqslarda, ham klassik raqslar sahnalashtirishda qo'l keladigan shakl.

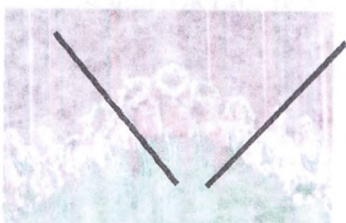
1. Oddiy diagonal

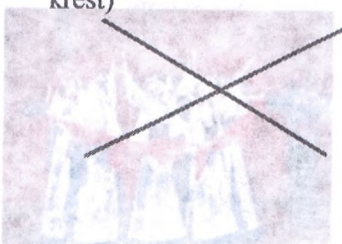
2. Ikki chizmalı diagonal

1. Qarama-qarshi diagonal

2. O'zaro birlashgan diagonal (krest)

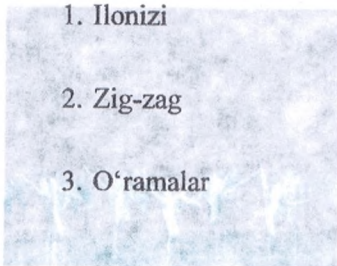

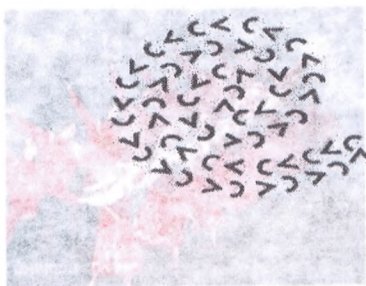
Ornamental raqs tasviri:

1. Ilonizi

2. Zig-zag

3. O'ramalar

**Buyumlar
(atributlar) bilan ijro etiladigan
raqs tasvirlari**

1. Sharflar
2. Lenta
3. Ro'mollar
4. Gullar
5. Savatchalar
6. Qoshiqlar
7. Mevalar va h.k.

Bir-planli raqs tasviri

1. Bir xil raqs chizmalarini
sahnada bir vaqtda joylanishi.

Ko'p planli raqs tasviri:

Har xil raqs chizmalarining bir vaqtda joylanishi va harakatlanishi

Simmetrik raqs tasviri:

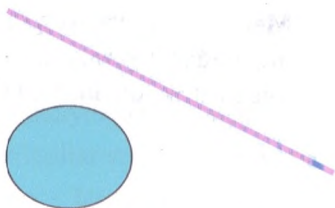
1. Raqs chizmasida oyna aksi qaytariladi.

Ohangdoshlik — bir necha tovushlarning bir yo'lga solib kuylanish

Assimetrik raqs tasviri:

1. O'ng va chap tomonlarda joylashgan raqs chizmalarini bir-biriga qarama-qarshiligi.

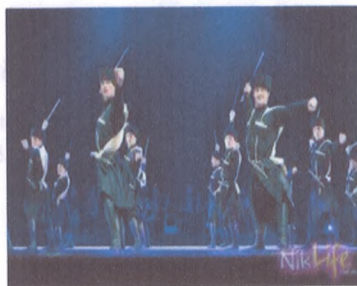

Murakkab raqs tasviri:

1. Sahnada oddiy va murakkab raqs chizmalarining bir vaqtdagi birligi.

Statik raqs tasviri:
bir nuhtada ijrochilarni
harakatlanishi

Dinamik raqs tasviri:
tez harakatlangan va o'zgaradigan
raqs chizmalari.

Meand – qo'l va oyoq harakatlari
orqali raqs ifodasi.
(geometrik- ornamental shakllar)

“Piramida” (tog‘) shakli –
Gruziya, Osetiya, Ispaniya, AQSH
halqlarining raqslarida
uchraydigan shakl.

Kompozitsiya tuzilishida simmetriya, assimetriya va hajmlik

Simmetriya ko'zguda aks etish, assimetriya qarama-qarshilik printsiplari hisoblanadi. Bu prinsiplar tabiatning o'zida mavjud bo'ladi. Ular idrok qonuniyatini hisobga olgan holatda shakllantiriladi. Simmetriya osoyishta mutanosiblik geometrik shakllarni makonda teng vaqt davomida takrorlanishi hisobiga hosil qilinadi. Inson hayotida osoyishtalik, mutanosiblik, jarangdorlik holati quvonch bag'ishlaydi, lekin bu ma'lum vaqtda bo'ladi xolos. Geraklit "ajoyib uyg'unlik qarama-qarshiliklardan hosil bo'ladi," degan edi. Assimetriya - nomuvofiqlik mutanosiblikni, osoishtalikni buzilishini anglatadi. Hayot rivojlanish, to'xtovsiz harakatdan iborat, rivojlanish esa qarama-qarshiliklar kurashida ro'y beradi, u totuvlik, murosa, vaqtinchalik osoyishtalikni vujudga keltiradi. Noittifoqlik, nomutanosiblikni yengib o'tish, samarali ijobiy kurash insonni quvontiradi. Shu asnodan kompozitsion qo'rilmada simmetrikning o'zida assimetriklikka nisbatan intilish ro'y berishi kerak.

V.Nikitin shunday yozadi: "Xalq raqslari, klassik balet spektakllari va estrada konsertida raqs tushayotgan raqqoslar bizga qarab jadal parvoz qiladilar, goh yonga buriladilar va biz ularni yonidan ko'ramiz, goh orqasidan qo'ramiz. Rakurs - bu raqs tushayotganda (yoki tushayotganlarga) tomosha zali markazidan qaralgan nuqtai nazardir, ular anfas, kruaze, effase bo'lishi mumkin". Harakatsiz holat yoki vaziyat raqs taqdimotida muhim sahna hisoblanadi, ular harakatning davomidir, birdaniga harakatsiz qolish uning dinamikasini ta'kidlaydi. Vaziyatdagi harakat yashaydi va yo'qlikka ketadi va sahnalashtiruvchi xoreografiya mohiyatiga bog'liq ravishda vaziyatning har bir ma'nosidan foydalanish kerak. Har bir vaziyatning o'z jihati bor, undan harakat paydo bo'ladi, har bir harakat o'zining dinamikasi va rivojlanish istiqboliga ega bo'lish kerak.

Vaziyatdan sahnalashtiruvchi haykaltaroshdek foydalanadi. Davomiy ifodalarni tomoshabin eslab qolishi qiyin, shuning uchun ularni bosqichma-bosqich joylashtirish kerak. Masalan, birinchi harakatni takrorlashda ikkinchi va uchinchi bilan almashtirish mumkin. Yoki birinchi harakat rivojlanishda beriladi, so'ngra buni ikkinchi harakat bilan amalga oshiriladi. Bu o'zgarishlar natijasida sahnalashtiruvchi va ijrochilar u yoki bu mavzuni qanday ketma-ketlikda yaratilganini biladi. J.J.Noverr shunday yozgan edi: "Baletmeysterlar buyuk rang tasvir ustalari kartinalariga murojaat etishlari, shakllar hosil qilishda kamroq simmetriyaga e'tibor berishi, predmetlarni takrorlashi kerak. Bu bir polotnodan ikki o'xshash kartina beradi"

III BOB. BALETMEYSTER –JAMOANING IJODIY RAXBARI

Reja:

1. Baletmetmeyster va uning ijodiy muhiti.
2. Baletmeyster - yaratuvchi, sahnalashtiruvchi, repetitor, o'qituvchi.

3. Baletmeyster - jamoaning ijodiy rahbari

Kalit so'zlar: *baletmeyster, repetitor, o'qituvchi, xoreografik matn, kompozitsiya.*

Baletmeyster kasbi - ijodiy kasblardan biri xisoblanadi. Bu kasbni tanlagan kishidan ko'p narsa - bilim, mehnatsevarlik, odamlar bilan ishlash qobiliyati va albatta, iqtidorni talab etadi. Baletmeyster kasbi ish jarayonida ko'plab masalalarni hal qilishni nazarda tutadi. Yaratuvchi baletmeyster nafaqat xoreografik matn, raqs tasviri, ya'ni raqs kompozitsiyasini yaratadi, balki xoreografiya san'atining barcha vositalaridan foydalanib o'z fikrini sahnaviy obrazlarda talqin etishga, ma'lum o'y va hislarini ifodalashga harakat qiladi. U jamoaning g'oyaviy-ijodiy rahbari, xoreografik asar yaratuvchisi hisoblanadi. Har qanday ijodkor kabi baletmeyster ham nafaqat xoreografik san'atining kasbiy sirlarini egallagan, balki dramaturgiya, musiqa, tarix, tasviriy san'at, adabiyot kabi yondosh san'atlarni yaxshi biladigan yuksak darajadagi ma'lumotli inson bo'lishi kerak. Ajoyib baletmeyster K.Goleyzovskiy shunday yozadi: "Menga nima yoqsa hammasi bilan shug'ullandim. Keskin kun tartibi bo'yicha shug'ullandim. Bunga umumiy san'at tarixi, xususan xoreografiya tarixi, so'ngra rangtasvir, haykaltaroshlik va amaliy san'at kiritildi. Ko'p yillar royal va skripka kabilarda musiqa bilan shug'ullandim, shundan eshitish va ohang qobiliyatim rivojlandi. Menga falsafa va psixologiya yot edi. Ammo hatto bularning barchasini bilish ham zamonaviy baletmeyster uchun kam hisoblanadi".

Baletmeyster o'z zamoni g'oyasi va talablarini yaxshi bilishi lozim. U xoreografiya san'ati nazariyasi va ahamiyatini yanada rivojlantirish uchun o'zidan avvalgi va zamondoshlarining tajribasi, nazariy ishlarini o'rganishi lozim. Baletmeyster ijodining ko'p qirraligi haqida gap ketganda, xoreografiyaning buyuk arboblari shakllantirgan nazariy qoidalarni yodga olishi zarur. Qadimgi yunon yozuvchisi Lukianning aytishicha, baletmeyster: tarix, mifologiya, she'riy asarlar va turli fanlarni o'rganishi zarur. U shoir iqtidorini rangtasvirchi iqtidori bilan uyg'unlashtirib yuborishi kerak, geometriya bilan tanishuv esa aniq shakllar qiyofalarini yaratish imkonini beradi. J.J.Noverr bugungi kungacha o'z ahamiyatini yo'qotmagan "Raqs va balet haqida xatlar" asarida raqs tarixida birinchilardan bo'lib, balet san'atining boshqa san'at turlari bilan munosabati qonuniyatlarini ochish va tahlil qilish, baletmeyster, aktyor ijodi xususiyatlarini nazariy anglashga harakat qildi. Baletmeyster tabiatning ham go'zalligi, ham norasoligini bilishi zarur. Bularni bilish doim unga ulardan qaysi birini tanlash imkonini beradi,"- deb yozgan edi Noverr. U yana shuni ta'kidlaydiki, xoreograf faqat hayotni bilibgina sahnada uning haqqoniy qiyofasini ochishga imkon beruvchi haqiqatlarni o'z asari uchun topishi mumkin. "Tabiatga yaqinroq bo'laylik, shundagina asarlarimiz go'zal chiqadi," deb gapirar ekan, bunda Noverr o'zi katta ahamiyat bergan hayotni nazarda tutadi. Shu narsaga imonim komilki, rangtasvirchi yoki baletmeysterga rangtasvir yoki raqsda poema yoki drama yaratish shoiring o'z asarini yaratishiga qaraganda ancha qiyin. Zero kimda iqtidor yetishmasa, u hech narsa qila olmaydi: oyoq bilan rasm chizib bo'lmaydi. Bu oyoqlarni boshqarmagunicha raqqosalar xato qilaveradi va ularning ijrosi sof mexanik qolaveradi. Faqat bittagina, ammo hissiz ijro etilgan raqsni san'at deb bo'larmikan.

Noverrdan keyin Karlo Blazis xoreografiya san'ati haqida nazariy ishlar qoldirgan yirik pedagog va baletmeysterlardan biri hisoblanadi,

uning pedagog va nazariyotchi sifatidagi faoliyati katta ahamiyatga ega. 1837-1850 yillari u "La Skala" qoshidagi Qirollik akademiyasini boshqardi, ko'plab mashhur balet artistlarini tarbiyaladi, Moskva teatr maktabida ham dars berdi. U "Raqs nazariyasi va amaliyotidan sodda darslik" (1820), "Terpsixoralar kodi" (1828), "Mukammal raqs darsligi" (1830) singari tadqiqotlar ishlaridan iborat tadqiqot ishlarini yozib, klassik raqs tizimi rivojiga katta hissa qo'shdi. 1864 yili rus tilida K.Blazisning "Umuman raqslar, mashhur balet artistlari va milliy raqslar" kitobi nashr qilindi. K.Blazis o'z nazariy ishlari, amaliy faoliyatida ko'tarib chiqqan masalalar nihoyatda xilma-xil. U baletmeyster uchun juda katta ensiklopedik bilim zarurligini ta'kidladi. K.Blazisning o'zi musiqani juda yaxshi bilardi, rangtasvir va haykaltaroshlikni o'rgandi, tarixni o'rganishga katta ahamiyat berdi. O'zining nazariy asarlarida K.Blazis xoreografik san'atga bo'lgan qarashlarini bayon qildi. U balet spektaklida ssenariy va dramaturgiyaning ahamiyati, baletmeyster faoliyati, uning ish paytidagi vazifalari va balet spektakllari uchun mavzu tanlash, raqs texnikasi, o'ziga xos bal raqslari kabilarning ahamiyati haqida yozdi. Ssenariy ustida ishlash uchun baletmeyster asos qilib olishi mumkin bo'lgan tarixiy ma'lumotlar haqida gapirar ekan, K.Blazis qo'yidagi fikrlarni bildirdi: "muvaffaqiyatli tanlangan voqealar va bu voqealarga to'g'ri keladigan epizodlardan tuzilgan balet barchaning qiziqishiga sabab bo'ladi, tomoshabinda kuchli taassurot qoldiradi va unga voqealarning o'zgaruvchanligi, baxtning beqarorligi kabilarni ochiq ko'rsatadi. Bizgacha ma'lum bo'lib qolgan kishilarni tasvirlash... bizda barcha ezgulik uchun hamdardliklarini qo'zg'ashi mumkin, u kamchiliklardan uyalishga majbur qiladi, ezgulik esa haqsizlikka qarshi kurashga chorlaydi".

Jamoada baletmeysterning ijodiy faoliyati nihoyatda xilma-xil: bular qatorida asar yozish, uni sahnaga qo'yish va repetitsiya ishlarini

ko'rsatish mumkin. Xoreografik asar yozadigan baletmeyster o'z ishida librettochi yaratgan dasturga asoslanadi va kompozitor yozgan musiqaqa tayanadi. Ko'pincha, ayniqsa, xoreografiya miniatyurasini va konsert nomerlarini yaratishda shunday bo'ladiki, baletmeyster nomer syujeti muallifiga ham aylanib qoladi.

Baletmeysterning keng dunyoqarashi haqida gap ketganda, uning yozuvchilik kasbi, xoreografik asar yaratishiga yordam bergan bilimi nazarda tutiladi. Asar yozishni mo'ljallab, baletmeyster ko'pincha uni kompozitorga (og'zaki yoki yozma) kompozitsion ko'rinishida bayon qiladi, kompozitor esa baletmeyster fikrini hisobga olib musiqa asari yaratadi. Musiqa asosida baletmeyster spektaklda ishtirok etuvchi shaxslar uchun xoreografik matn tuzadi va o'z fikrini ishtirokchilarga bayon qiladi. Ular orqali tomoshabin xoreografik asar bilan tanishadi. Xoreografik asarning haqiqiy yaratuvchisi bo'lish, balet yoki raqs nomer ustida ishlashning butun jarayonini boshqara olish uchun baletmeyster yaxshigina tashkilotchi ham bo'lishi kerak, o'zining amaliy va ijodiy faoliyatida yondosh san'atlardan foydalanishga o'rganishi lozim. Baletmeyster musiqani bilishi va yaxshi ko'rishi, uni o'rganishi, xoreografiya vositalari bilan uni ocha bilishi zarur.

Raqs ifodali bo'lishi uchun musiqa ham ifodali bo'lishi kerak. O'z spektakli uchun kompozitorga topshiriq berishda yoki tayyor musiqa asarini tanlashda buni unutmaslik kerak. Doimiy izlanishsiz baletmeyster ijodini tasavvur qilib bo'lmaydi. Raqs kompozitsiyasi uchun syujet tanlash hayotni o'rganishni, adabiy manbalarni bilishni, san'at asarlarini anglay olishni taqozo etadi. Davr bilan hamnafas mavzularni izlash va tanlash, ularning ahamiyati baletmeysterning fuqarolik nuqtai nazarining aniqligini, uning etukligini ko'rsatib turadi. U yoki bu mavzu uchun eng yaxshi ifoda shaklini tanlash baletmeystyerdan folklor-raqs manbalarini o'rganishni, xalq, klassik, tarixiy-maishiy, zamonaviy ball raqslarini sahnalashtirish nazariyasi va

metodikasini o'zlashtirishni talab qiladi. U yoki bu qahramonning fikr va tuyg'ularini ifodalash uchun zarur "so'z" topish zarurati baletmeysterni o'z fantaziyasini rivojlantirishga, ifodaviy vositalar palitrasini boyitishga majbur qiladi. Uning yuksak didi qahramon o'y va hayollarini aniqroq tasvirlash uchun turli variantlarni tanlashga yordam beradi. O'z kasbiga ijodiy munosabat va o'z mehnati bilan chin dildan shug'ullanish yuksak badiiyatli asar yaratish uchun zaruriy shart hisoblanadi.

Ishga kirishar ekan baletmeyster o'z oldiga qanday maqsad qo'yishni, nimaga intilishni aniq bilishi kerak, bo'lajak asar dramaturgiyasini aniq o'ylab chiqishga burchli, ya'ni bunda voqealar rivojini tuzish, spektakl ishtirokchilarining obrazlari, xarakterlarini rivojlantirish, kulminatsiyaga harakat qo'shishi, yechimni hal qilishi kerak bo'ladi. "Mahoratli baletmeyster boshidanoq spektakl samarasini avvaldan tasavvur qilishi, umumiylikni xususiylikka hech qachon qurbon qilmasligi kerak," - deb yozadi J.J.Noverr. Tomoshaning bosh personajlarini esdan chiqarmasdan boshqalarni ham yodda tutish zarur; agar u o'z e'tiborini faqat birinchi raqqosalarga qaratadigan bo'lsa harakatlar sovuq bo'lib qoladi, sahna harakatlari jadalligi sekinlashadi va tomosha butun samarasini yo'qotadi. Harakatlar fikr va hissiyotlarni ifodalashi kerak. Takomillashgan texnika faqat fikrni ifodalar uchun vosita xolos. Baletmeyster xoreorafik asar ustida ishlayotib o'z fikrini ifodalash uchun eng maqbul shaklni qidirishi lozim, bunda tabiiy shakl va mazmun hamisha daraxtlar tomiriga o'xshab qonuniy ravishda uyqashib ketadi, minglab odamlar tasavvurini uyg'otadi, ajoyib dono va go'zal obrazlarni yaratadi.

"Tabiatdagi kabi bunday tasavvur va tasvirlarda abadiy yangilik va abadiy eskilik yashaydi va voqeyi fikrlay olmaydigan fikrlay oladimi, degan masala paydo bo'ladi," - degan edi K.Goleyzovski. Ortiqcha shaklbozlik bilan shug'ullanish hissiyotlardan va fikrlardan

yiroq asarlarni paydo bo'lishiga olib keladi. Ba'zi "eksperimentchilar" bizni o'z asarlarining chuqur falsafiy ma'nosi bor ekanligiga ishonitirishga harakat qiladilar. Ammo san'atkor, ushbu holatda baletmeyster tomoshabin qalbiga murojaat qiladi, unga emotsional ta'sir o'tkazadi, syujetga qahramonlar taqdiriga, dramaturgiyaga qiziqish o'yg'otadi. Ba'zan baletmeysterni shaklbozlik bilan shug'ullanishi tomosha zalining hayratiga sazovor bo'ladi, lekin bu bilan aldanib qolmaslik kerak. Bu sohada Noverr quyidagilarni yozgan edi: "Terpsixor bolalari! Bu kabriollar, antrasha va har xil jimjimador palarni tashlang! Noz-firoqni qo'ying, hissiyotga, sun'iy bo'lmagan latofat va ifodaviylikka beriling. Olijanob imo-ishorani yaxshiroq egallang; u sizning san'atingiz qalbi ekanligini yoddan chiqarmang. O'zingizning pas de deux ga ko'proq fikr va ma'no yuklang".

Bayonchi baletmeyster ijodi kompozitor yoki shoir ijodiga o'xshaydi, farq faqat shundaki ularning har biri o'z san'atining lisonidan foydalanib asar yaratadi. N.V.Gogol ta'kidlaganidek, o'z ijodida xalq san'atini chuqur o'rganib va uning mohiyatiga kirib borib, "balet ijodkori" o'z hayolot olamida hayotda ko'rganini rivojlantirishi, boyitishi mumkin. Xoreografik asar - bu raqs va pantomima qorishmasidir. Raqs va pantomimaning nisbati xoreograf o'z oldiga qo'ygan vazifalari, ularning badiiy yechimiga bog'liq. Zero xoreografik asardagi pantomima sirkdagi mustaqil janr sifatidagi pantomimadan farq qiladi.

Shunday qilib, bayonchi baletmeyster raqs, pantomima yozish san'atiga, mizan

sahnani rejissyorga xos tuzish mahoratiga, xoreografik asar dramaturgiyasini yaratish ko'nikmasiga ega bo'lishi kerak, negaki aks holda u asar g'oyasini badiiy-xoreografik obrazlarda ochib bera olmaydi, o'z fikrini bayon qila olmaydi. Mashhur balet reformatori - rus baletmeysteri M.Fokin qo'yidagilarni ta'kidladi: "...balet va raqs

sinonim emas (bu yerda M.Fokin raqs tilini raqs deb nomlayapti, bunda u alohida raqs nomerini nazarda tutmayapti). Gap shundaki, raqsdan farqli baletda mimika, pantomima va raqs guruhlaridan ham foydalaniladi.

Nimaiki raqs bilan bog'liq bo'lsa, hammasini baletdan haydab chiqarilsa, u qashshoqlashib qoladi. Agar Jizel miyasi aynib tinimsiz raqs tushsa, ajoyib sahna kulguli va ahmoqona bo'lib qolar edi. Agar "Uyqudagi go'zal"ning barcha sahnalari raqsga aylantirilsa, bunday yaxlit raqsbozlikni birorta tomoshabin xazm qila olmas edi. Xoreografik asarni yaratgandan keyin (ishning birinchi bosqichi nazarda tutiladi) muallif-baletmeyster o'z asarini ijrochilarga ko'rsatadi, ya'ni sahnalashtirish ishlarini olib boradi, so'ngra uni ishlab chiqish uchun repetitsiya jarayoni boshlanadi, bu ko'proq repetitor-baletmeysteriga yuklatiladi.

Ba'zan baletmeyster boshqa muallif yaratgan asarni yoki konsert nomerini sahnalashtirishiga to'g'ri keladi, buni ko'proq bir teatrdan paydo bo'lgan spektaklni boshqasiga "ko'chirish" deyiladi, bu ishni u faqat xoreografik asar muallifi roziligi bilangina amalga oshira oladi. Tabiiyki asarni "ko'chirib o'tishda" uning muallifi kim ekanligini ko'rsatish zarur bo'ladi. Bunda baletmeysterning ishi nimadan iborat bo'ladi? Eng avvalo sahnalashtiruvchi o'zi sahnaga qo'yishini mo'ljallayotgan asarni yaxshi o'rganishi kerak, muallif-baletmeysterning g'oyasini, asarning obrazlar tizimini, xoreografik matnni, raqslar kompozitsiyasini, mizansahnani, harakatlarni ijro etish xususiyatini nihoyatda chuqur bilishi lozim, shundagina u bularning barchasini ijrochilarga bera oladi. Ayniqsa baletmeyster jahon xoreografiyasining oltin fondiga kirgan, uning klassik namunasi bo'lib qolgan spektakllar va konsert nomerlarini sahnalashtirishga alohida ma'suliyat bilan yondoshishi lozim. Bu holatda u o'zining qobiliyati

bilan asar mohiyati, xususiyati va uslubini to'laroq ochib berishi mumkin bo'lgan balet artistlari truppasini tanlab oladi.

Balet spektakllarining boshqa teatrlar sahnasiga o'tkaza oladigan, anchayin uzoq davom etgan tanaffusdan keyin spektakllarni tiklay oladigan baletmeysterlar orasida ajoyib san'atkorlar anchagina. Ularning orasida eng avvalo katta klassik meros bilimdoni P.Gusevni ko'rsatish mumkin. Masalan, Katta teatrdagi baletmeysterlar L.Pospexin, T.Nikitina, baletmeysterlar M.Petipa, A.Gorskiy, R.Zaxarov, L.Lavrovskiy, V.Vaynonenlarning asarlarini qayta tikladilar. Peterburglik M.Shamsheva, T.Baltacheev, L.Tyuntina va Yu.Drujinin kabi baletmeysterlar klassik spektakllarni qayta tiklash bo'yicha ish olib bormoqdalar. Ajoyib xotira, musiqaviylikka ega bo'lgan Yu.Drujinin spektaklni tiklay oladi, u muallif tomonidan yaratilgandek aniq ravishda boshqa teatr sahnasiga o'tkazadi, raqs matnini, mizansahnani, uslub va xarakterni, qahramonlar obrazini o'zgarishsiz talqin etadi.

Baletmeyster o'zining sahnalashtirish ishida nafaqat yakkaxon raqqoslar, balki kordebaletlar uchun ham raqs matnini o'rgatishga katta e'tibor berishi lozim. Agar u asarni yaratishda, uni muallif tomonidan ko'rsatilishida ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'lgan bo'lsa, vazifa osonlashadi, bu holatda uning xoreografik asar mohiyati va ma'nosiga kirishi, ayrim detallarini aniqlab olishga imkoni bo'ladi. Agar sahnalashtiruvchi bunday imkoniyatga ega bo'lmay, teatr sahnasida qo'yilayotgan asarni o'rganayotgan bo'lsa, u muallif nazarda tutgan barcha narsani hafsala bilan ajratib olishi va ijrochilarni almashtirish natijasida vujudga kelgan barcha begona narsalarni, baletmeyster-repetitorlarning "fantaziyalari" va boshqalarni chiqarib tashlashi lozim. Shu ma'noda uning ishini rangtasvir polotnosini qayta tiklash ustida ishlayotgan restavrator ishiga qiyoslash mumkin.

Nomer yoki baletni yaratishda uni yozgan baletmeyster faoliyati ham, ijrochi mehnati ham, baletmeyster-repetitor ishi ham - barchasi ahamiyatga ega. Baletmeyster-repetitorning ishi ham ijodiy ish hisoblanadi. Muallif fikrini tomoshabin e'tiboriga ijrochilar tomonidan qanchalik to'la yetkazib berilishi nomerni qanchalik yaxshi repetitsiya qilinganligiga bog'liq, bu o'z navbatida raqs nomeri yoki spektakl tomoshabiniga ta'sir qilishiga bog'liq. Baletmeyster-repetitor odatda sahnalashtirish repetitsiyalarida ishtirok etadi. Agar nomer yoki balet spektakli yangitdan yaratilayotgan bo'lsa, u muallif baletmeyster o'tkazayotgan sahnalashtirish ishida qatnashadi. Masalan, ilgari sanalashtirilgan yoki boshqa joyda qo'yilgan spektakl tayyorlanayotgan bo'lsa, baletmeyster-repetitor sahnalashtiruvchi repetitsiyalarida ishtirok etib xoreografik matnni, mizansahnani o'rgatadi, uslub, asar xarakterini o'rganadi. Ba'zan shunday bo'ladiki, baletmeyster-repetitor muallif-repetitorga ijrochi tanlashiga yordam beradi. Baletmeyster-repetitor ishi faqat baletmeyster tomonidan sahnalashtirilgan asarga ishlov berishi, silliqlashdangina iboratdek tuyuladi.

Ammo bunday emas, u nafaqat ijrochilar harakatlariga ishlov berishi, balki asardagi obrazlar va xarakterlar, asar uslubini ochib berishi lozim. Baletmeyster-repetitor xoreografik asar muallifi ishi natijasi asarning barcha qirralarida yorqin ko'rinib turadi - unda har bir detali ishlab chiqilgan, har bir chiziq, tuslar va yarim tuslar, asosiy mavzu va akkompanement ta'kidlangan bo'lishi lozim.

Xoreografik asarning g'oyasini ochib berish bilan bog'liq eng muhim vazifalardan kelib chiqib, baletmeyster-repetitor ijrochilarga obraz va xarakterlarni to'laroq ochib berishiga yordamlashishi zarur. Obrazlar, ijrochilik mahoratini sayqallash ustida ishlayotib repetitor artistlarning shaxsiy xislatlarini e'tiborga olishi, ularning iqtidorining eng yaxshi tomonlaridan foydalanishini bilishi lozim. Baletmeyster-repetitor o'z ishining piravord maqsadini aniq tasavvur qilishi, uning

vazifasini aniq belgilashi lozim, repetitsiya ishining shunday ketma-ketligi va metodikasini belgilashi kerakki, u asarning tezroq va sifatliroq yakunlanishiga imkon bersin.

Baletmeyster-repetitor kasbi nihoyatda murakkab, u har kuni tinimsiz, og'ir mehnat qilishni talab etadi. Baletmeyster-repetitor repetitsiyalar rejasini tuzishi, mazkur raqs nomeri uchun nechta repetitsiya zarurligini aniqlashi, ularning har birining vazifasini belgilashi kerak bo'ladi. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, birinchi bosqichda ko'pincha yakkaxonlar va kordebaletlarning birgalikda repetitsiyasini o'tkazmagan ma'qul, ular bilan repetitsiya alohida-alohida o'tkaziladi, shundagina ularning partiyasi yaxshilab chiqiladi, ularni keyin birga ishlash uchun birlashtiriladi. Tabiiyki, ish jarayonida repetitsiya rejasiga ayrim o'zgartirishlar va tuzatishlar kiritish mumkin. Barcha chaqirilgan ijrochilar repetitsiyada band bo'lishlariga e'tibor berish zarur.

Baletmeyster-repetitor pedagog ham bo'lishi lozim: u ijrochilar kuchini to'g'ri taqsimlash jarayonida yuklamani to'g'ri bajarilishini kuzatishi, bunda mushaklarga ortiqcha yuk tushmasligiga e'tibor berishi, ijrochilarni jarohatdan asrashi lozim. Buning uchun texnik jihatdan murakkab epizodlarni yengili bilan almashtirib turishi yoki bir guruh ishini boshqa guruh ishi bilan navbatma-navbat bajarishini ta'minlash zarur. Agar nomer texnik jihatdan murakkab bo'lsa, uni boshidan oxirigacha bajarishi shart emas, hatto ularni ijrochilar bemalol bajarayotgan bo'lsa ham. Dastlab nomerning ayrim qismlarini mashq qilish kerak, so'ngra esa butun nomer repetitsiya qilinadi, shunda ijrochilar nafaqat raqs texnikasini egallaydi, balki butun nomerni qiynalmasdan bemalol ijro etadi. Ba'zan baletmeyster asarida texnik jihatdan murakkab harakatlar uchraydi.

Bunda baletmeyster-repetitor ularni alohida-alohida ishlaydi. Ijrochilar bir saf bo'lib yoki diagonal bo'yicha tiziladi, shunda repetitor

ularning har birini ko'ra oladi, ular esa ko'zguda o'zlarini ko'radi va harakatlarini bir-biriga moslaydi. Murakkab harakatlar o'zlashtirilganidan keyin repetitor ularni qoidaga ko'ra aniq bajarishni talab qiladi. Baletmeyster-repetitor jamoada ijodiy muhitni yaratishi kerak, shunda katta jismoniy kuch sarflanganligiga qaramay, jamoa a'zolari mehnati quvonchga aylanadi, barcha repetitsiya natijasida erishiladigan maqsadni aniq ko'radi. Ko'pincha repetitsiya oxirida erishilgan natijaga yakun yasaladi, ijrochilar nimaga erishgani e'lon qilinadi, keyingi repetitsiyalarda nima ustida ishlanishi kerakligi aytiladi, eng yaxshi ijrochilar ta'kidlanadi, kamchilikka yo'l qo'yanlar ogohlantiriladi. Bir so'z bilan aytganda, baletmeyster-repetitor barcha pedagogik usullardan foydalanadi, repetitsiya chog'ida va oxirida umumiy va yakka ogohlantirishlar beradi.

Har bir repetitsiya o'zining kulminatsion nuqtasiga ega va ijrochilar repetitsiyadan eng muhim ish bajarilganligidan ko'ngli to'lib ketishi kerak. Repetitsiyaning davomiylik vaqtini doimo yodda tutish lozim, bu mazkur raqs nomerining jismoniy og'irligiga, vazifaga, ijrochilar imkoniyatiga bog'liq bo'ladi. Repetitsiya davomiyligi ishning yuqori darajadagi mahsuldorligini ko'zlab rejalashtirilishi kerak. Agar yangi asar repetitsiya qilinayotgan bo'lsa, baletmeyster-repetitor har zamonda amalga oshirilgan ishini ko'zdan kechirib turishi uchun muallif-baletmeysterni taklif etishi kerak. Bu bir tomondan muallif fikrini noto'g'ri talqin qilishdan asrasa, ikkinchi tomondan muallif-baletmeyster baletmeysterning dastlabki asarini yanada yaxshilash va rivojlantirishga takliflar kiritish imkonini beradi.

Repetitorning takliflari baletmeyster asarini yaxshilashga va rivojlantirishga xizmat qilishi kerak. Faqat shu holatdagina ular foydali bo'lishi mumkin, negaki shundagina asar g'oyasi, uslubi, obrazlar talqinini o'zgartirilmaydi. Ammo har qanday holatda ham o'zgarish yoki qiyinchiliklarni xoreografiya muallifi bilan kelishib olish zarur.

Afsuski, shunday holatlar bo'ladiki, bunda baletmeyster-repetitor raqs nomerini shu darajada "yaxshilaydiki", u muallifning g'oyasiga umuman o'xshamay qoladi. Repetitsiya ishiga bunday yondashuv umuman mumkin emas. Ijrochilar bilan ishlayotganda hamisha pedagogik va psixologik holatlarni hisobga olish zarur. Jamoa ishtirokchilari bilan munosabat haqqoniy, do'stona, iliq, ammo betakalluf bo'lmasligi kerak. Ijrochilar bilan munosabat me'yorda bo'lishiga intilish lozim. Bu ishni samarali tashkil qilishga yordam beradi.

Baletmeyter-repetitor raqs jamoasini yaxshi bilishi kerak. Faqat har bir ijrochining xarakteri, qiziqishlari, imkoniyatlarini yaxshi bilibgina ishda eng yaxshi natijalarga erishish mumkin. Kimni repetitsiya davomida rag'batlantirishni, kimni harakatlarini bir necha bor takrorlash yuzasidan ogohlantirishni bilish kerak. SHunday holatlar bo'ladiki, biror ijrochining ijrosi kamchiliklardan holi bo'lmasa-da uni qo'llash, rag'batlantirish kerak bo'lib qoladi. Bu uni qiyinchiliklarni yengib o'tishiga yordam beradi. SHunday qilib, o'z ishiga sidqidildan yondoshib, repetitor har bir repetitsiyani samarali o'tkaza oladi.

Repetitor ijroning aniqligi, musiqaviyligi, harakatlilikini kuzatib, raqqosga yoki raqqosaga rol xarakterini ochishga yordam berishi kerak. O'z shaxsiyatiga ko'ra xilma-xil bo'lgan ijrochi ayni bir rolga tayinlanishi mumkin. Bu holatda shu narsaga e'tibor berish kerakki, bunda muallif g'oyasini saqlab qolish muhim, obrazni individual talqini mavjud bo'lishi mumkin, lekin bu ham me'yorida bo'lgani ma'qul.

Repetitor emotsional odam bo'lishi kerak, shundagina u ijrochilarni nomer mavzusiga, g'oyasiga chuqur olib kiradi, ba'zan u yoki bu harakat ijrosini jo'shqinlik bilan ko'rsatib beradi. Repetitsiyaning jadalligi, xarakteri baletmeyster mahoratiga bog'liq bo'ladi. Har bir repetitsiyaga u ijodiy yondoshadi va ijrochilardan ham shuni talab qiladi.

Repetitsiya ishining boshida, ayniqsa, murakkab texnik harakat va kombinatsiyalar sekinlashtirilgan sur'atda o'rganilishi kerak, keyinchalik ijro sur'ati kompozitor va baletmeyster g'oyasiga bog'liq bo'ladi. Baletmeyster-repetitor ishi o'ta ma'suliyatli va muhimdir. U asarni yaratuvchi baletmeysterning yaqin yordamchisidir, sahna asarining muvaffaqiyati ko'proq unga bog'liq. Balet spektaklining tomoshabinga ta'sir kuchi dramaturgiya, musiqa va raqsning birligida, baletmeysterning klassik ham xarakterli raqsning barcha buyoqlaridan va albatta aktiyoorlik ifodaviy vositalaridan foydalanishida ko'rinadi. Baletmeysterlar tabiatda ko'rilgan xalq raqslari qanday ifodaviylikni talab qilishini bilishi, sahnada xalq san'atining organik xususiyatini oliy obrazli ifodaviylikka olib chiqishga intilishi lozim.

Nazorat savollari;

1. Baletmetmeyster kasbi haqida izo bering.
2. Baletmeyster-yaratuvchi haqida izox bering.
3. Baletmeyster-sahnalashtiruvchi haqida izox bering.
4. Baletmeyster-repetitor haqida izox bering.
5. Baletmeyster-pedagog haqida izox bering.

Baletmeysterning ijodiy uslublari (realizm metodi)

Reja:

1. Xoreografiya san'atida realizm metodi.
2. Baletmeysterlar ijodida realizm metodlari.
3. Yangi obrazlar talqinlari.

Kalit so'zlar: *realizm metodi, xoreografiya, baletmeyster, balet, obraz*

imkoniyati bo'lmaydi... bizning raqs san'atimiz - nomavjudlik gimni, yerdan, sevgidan, yuqorilikka ko'tarilgan quvonch gimnidir. "Ammo bu prinsiplarga qurilgan baletning raqs simfoniyasi muvaffaqiyat qozonmadi. Uning shakli o'ta mavhum bo'lib qolgan edi. "Olam buyukligi" baleti repertuardan tushib qoldi. Katta teatrdan sahnalashtirilgan "Qizil lolaqizg'aldoq" baleti tomoshabinlar olqishiga sazovor bo'ldi. U uzoq yillar sahnadan tushmadi. Zamonaviy mavzuga murojaat qilinishi tomoshabinning e'tiborini tortdi. Balet butun mamlakat teatri sahnalarida namoyish etildi, xorijda ham e'tiborga sazovor bo'ldi. Bunday muvaffaqiyat eng avvalo spektakl dramaturgiyasiga va o'ta ohangdor musiqaga bog'liq bo'ldi.

Baletmeysterlar klassik raqs tili bilan asar mazmunini ishonchli tarzda ochib berdi, inson ongini shakllanish jarayonini ko'rsatish imkoniga ega bo'ldi. Spektaklning plastik partiturasida klassik raqs bilan birga xalq xoreografiya elementlaridan ham foydalanildi, ular birgalikda musiqa materiali bilan yaxlit butunlikni tashkil etdi. "Qizil lolaqizg'aldoq" baletining muvaffaqiyati bu balet teatridagi realistik yo'nalishning g'alabasi bo'ldi, uning balet sahnasida zamon mavzusini realistik hal qilish imkoniyatini tasdiqladi. Baletda gumanizm, do'stlik, birodarlik mavzulari o'z aksini topdi.

Syujeti xalq hayotidan, uning ozodlik va erkinlik uchun kurashidan olingan balet spektakllari paydo bo'ldi. Ularda o'z xalqining ozodligi uchun kurashgan shaxslar bosh qahramon qilib olindi. "Parij olov ichida" baleti ana shunday asarlardan biri bo'lib qoldi.

Baletmeyster V.Vaynonen musiqiy materialga tayanib, ozodlik uchun kurashgan kishilarning umumlashma obrazani yaratdi. Sahnada u farandolu, overnucha, basklarning qahramonlik raqslaridan foydalandi. Xalqona raqslardan foydalanib, u ushbu klassik baletning o'ziga xos xoreografiyasini yarata oldi. Xoreografiya san'atining barcha ifodaviy vositalaridan, jumladan aktyor ijrosidan ham mohirona

foydalanish spektaklni boshqalardan ajratib turuvchi xususiyati bo'lib g'oldi.

Asta-sekin balet millionlab tomoshabinlarga tushunarli bo'lib g'oldi, ularning fikrlari, hislari va intilishlarini ifodalab berdi. Balet spektakllari endi nafaqat ertakona syujetlar, balki bugungi kun mavzularini ham ochib berdi.

V.Vaynonen, R.Zaxarov, L.Lavrovskiy singari baletmeysterlar o'zlarining san'atini chuqur g'oyaviy bo'lishiga intildilar, o'z ijodida ular xalq an'analariga tayandilar, hayot haqiqatini aks ettirishga harakat qildilar. Bu ajoyib san'atkorlarning ijodi balet teatri tomonidan realizm metodini o'zlashtirilishiga imkon yaratdi. Bu metod sahnada voqealarni, insoniy munosabatlarni, maishiy hislatlarni, shuningdek liboslarni haqqoniy tasvirlashni nazarda tutadi. Albatta sahna janri xususiyatini hisobga olib, baletmeyster, eng avvalo, haqqoniy hayotiy badiiy obrazlar yaratishga intilishi lozim. Bu ham muallifdan, ham ijrochidan bir tomondan hayotni chuqur bilishni, ikkinchi tomondan janr xususiyatini yaxshi anglashni, qahramonlarning ichki olamiga va his-tuyg'ulariga kira olishni talab qiladi.

O'tgan asrning 30-yillari va keyingi 40-50-yillari balet san'atida ulkan siljish kuzatildi, ya'ni u katta adabiyot bilan oshno bo'ldi, spektakllar keng fantaziya, qudratli nafasga ega bo'ldi. "Romeo va Juletta" baleti realistik balet yo'nalishida yangi sahifa ochdi. Baletmeyster va artistlar buyuk, asarning mazmuni va g'oyasini nozik va yorqin ochib bera oldilar. Shekspir yaratgan obrazlar va xarakterlar balet sahnasida yanada jonlanib ketdi. Bu spektakl ustida ishlash chog'ida realizm prinsiplarining samaradorligi yana bir bor isbotlandi. U qahramonlar kechinmalariga chuqur qiziqishda, ularning taqdirini ko'rsatishga intilishda, sahnada ishonchli tarixiy vaziyatni yaratishda, uning qonuniyatlarini anglashga intilishi kabilarda ko'rinadi. Bularning barchasiga xoreografik ifodaviy vositalar, raqs va pantomima kabilarni

organik uyg'unlashtirish bilan erishildi. Katta teatr bu spektaklni Londonda namoyish etdi va u juda katta muvafaqiyat qozondi.

Tarixiylik san'atdagi yo'nalish sifatidagi realizmning muhim xususiyati hisoblanadi.

Realizm tarixiyliги xalqonalik metodologiyasiga tayanadi, bu san'atkorga hayotni ijtimoiy taraqqiyot yo'lida xarakatda ko'rsatishga yordam beradi.

30-50- yillarda milliy balet teatrlarining repertuarlari sezilarli kengaydi. Ular ko'rsatgan spektakllar xoreografiyada realizmni qaror topishiga katta hissa bo'lib qo'shildi. U san'atkorlarni (librettachilar va baletmeysterlar) xalq xarakteri, xalq hayotidan syujetlarga murojaat qilish, sahnalashtirishlari uchun milliy kompozitorlar musiqasidan foydalanishni nazarda tutadi. Milliy materiallar asosida bir qator spektakllar yaratildi.

Baletmeysterlar o'z asarlarida insonning ichki olamini ochib berib, uning sahnaviy obrazini yaratib, bu odamning qalbi, psixikasi, milliy ruhi va ongi, mazkur millat, xalqqa xos bo'lgan xususiyatlardan iborat milliy hislatini ham ko'rsatib berishi kerak bo'ldi. Shu bilan birga har bir hududdagi kishilarning hayoti boshqa xalqlar hayoti bilan ham chambarchas bog'liq, ular birga mehnat qiladi, bir biriga yordam beradi, iqtisodiy va madaniy bunyodkorlikni bir-biridan o'rganadi. Xalqlar madaniyatlarini o'zaro boyishi xoreografik san'atda ham o'z ifodasini topadi.

Nazorat savollari;

1. Realizm metodining xoreografiya san'atidagi o'rnini tavsiflang.
2. Qaysi taniqli baletmeysterlar realizm prinsiplariga asoslanib yangi zamonaviy baletlar sahnalashtirgan?
3. Baletlarni izoxlab bering.
4. Ushbu baletlarda qanday g'oyalar asos topgan?

Glossariy

Kalit suzlar	Annotatsiya
Ssena	Musiqi ijrochilar, raqqosalar va teatr aktyoerlari ijrosi uchun mo'ljallangan maydon
Saxna	
Stage	
Baletmeyster	Nemis tilidan tarjimada "balet ustasi"ni anglatadi. Baletmeyster xoreografik obrazlar orqali tafakkur yuritadi
Baletmeyster	
Ballet-master choreographer	
Xoreografiya	Yunonchadan «xoreo» - raqs va «grafo» -
xoreografiya	yozaman ma'nolarini anglatadi, so'zma-so'z
Choreography	raqsni yozish qabilida tarjima qilinadi. Hozirgi paytda barcha raqs san'atlari va xoreografiya turlari "xoreografiya tushunchasi bilan yuritiladi
Folklorniy tanets	Xalq yaratgan, turmushda keng tarqalgan xalq raqs ijodiyoti turi
Folklor raqsi	
National folklore dance	
Ssenicheskiy tanets	Tomoshabinlar uchun mo'ljallangan va sahnada xoreografik obraz yaratishni nazarda tutuvchi xoreografik san'ati turlaridan biri
Sahnaviy raqs	
Scenic dance	

Klassicheskiy tanets	Balet spektaklida xoreografik obraz yaratishni
Mumtoz raqs	nazarda tutuvchi xoreografik san'atning
Classic dance	asosiy turlaridan biri
Baletmeyster sochinitel	Balet yoki xoreografik asar muallifi
Baletmeyster- yozuvchi	
Baletmeyster- postanovchik	Tayyor asarni artistlar bilan birga sahnaga qo'yuvchi baletmeyster
Sahnalashtiruvchi baletmeyster	
Kompozitsiya tansa	Musiqiy materialga asoslanadi, dramaturgiya qonunlariga asosan quriladi, raqs tasviri, xoreografik matn , obraz va ifodaviy vositalar(libos, dekoratsiya) mavjud bo'ladi
Raqs kompozitsiyasi	
Dance composition	
Xoreograficheskiy tekst	Imo-ishoralar, holatlar, vaziyatlar, harakatlar, tasvirlar
Xoreografik matn	
Choreographic text	
Kompozitsiya	Yaxlit xoreografik asarni tashkil etuvchi belgilar majmui
Kompozitsiya	
Composition	
Plastika	Tananing ifodali harakati
Egiluvchanlik	
Plastic	

Kompozitsionnyy plan	Baletning kengaytirilgan xoreografik ssenariysi
Kompozitsion reja	
The composite plan	
Obraz	Adabiyotda va teatr spektaklida yaratadigan qahramon xarakteri
Obraz	
Image	
Xoreograficheskiy obraz	Atrof-muhitda voqe bo'lgan haqiqiy inson xarakteri
Xoreografik obraz	
Choreographic image	
Risunok tansa	Sahnada ijrochilarni joylanishi va harakatlanishi
Raqs chizmasi	
Dance Pattern	
Krug, liniya, diagonal, ellips, kvadrat, zigzag, treugolnik	Raqs chizmasining shakllari
Aylana, chizma, diagonal, kvadrat, zigzag, uchburchak	
Etyud	Musika jo'rligining bir-ikki davriga teng bo'lgan o'quv raqs shakli
Etyud	
Etude	
Libretto	Tayyor xoreografik matnda ijrochilar harakatining qisqacha bayoni
Libretto	

Libretto	
Vistuplenie	Artistlarning tomoshabinlar oldida chiqishi
Chiqish	
Performance	
Nomer	Konsertda ijro etish uchun mo'ljallangan raqs
Nomer	
Number	
Solo	Bir ijrochi raqsi
Yakkaxon	
Sol	
Duet	Bir juft ijrochi raqsi
Duet	
Duet	
Trio	Uch ijrochi raqsi
Uchlik	
Trio	
Variatsiya	Kichikroq, yakkaxon klassik raqs
Variatsiya	
Variation	
Partiya	Balet spektaklida qahramon roli
Partiya	
Partie	
Ekspozitsiya	Harakatga kirish, ishtirokchilar bilan tanishish

Kirish	Harakat boshi
Exposure	
Zavyazka	
Tugun	
Tie	
Stupeni razvitiya	Harakat rivoji, xarakterlarni oʻsib borishi
Avj oldidagi bosqich	
Steps before the culmination	
Kulminatsiya	
Avj	Xoreografik asar dramaturgiyasining oliy rivojlanish nuqtasi
Culmination	
Razvyazka	Harakatning yakuni, asarning gʻoyaviy-axloqiy xulosasi
Yechim	
Resolution	
Programma	Asar dramaturgiyasining asosi
Dastur	

“Raqs kompozitsiyasining asoslari” fanidan testlar

№1 Fan bobi –1; Boʻlimi – 2; Qiyinchilik darajasi – 1;

Qadimgi saroy raqslarining nomi nima ?
Bas-dansi
Volta
Menuet
Polonez

№2 Fan bobi –1; Bo‘limi –1; Qiyinchilik darajasi – 1;

«Orxezografiya» kitobining muallifini belgilang.
Tuano Arbo
Chezare Negri
Baltazarini
Fabritsio Karozo

№3 Fan bobi –1; Bo‘limi –1; Qiyinchilik darajasi - 1;

Orxezografiya» kitobi qanday shaklda tuzilgan
Dialog
Monolog
She'riy
Nasriy

№4 Fan bobi – 2; Bo‘limi –1; Qiyinchilik darajasi - 1;

Qirollik raqs Akademiyasi qachon tashkil etildi?
1661 y
1671 y
1681 y
1691 y

№ 5 Fan bobi –1; Bo‘limi –2; Qiyinchilik darajasi --2;

«Branl» nomli raqsning kelib chiqishi joyini belgilang
Fransuzcha
Italyancha
Nemischa
Ruscha

№6 Fan bobi –1; Bo‘limi –1; Qiyinchilik darajasi –1;

Qirollik raqs Akademiyasini nechta baletmeyster boshqargan?
13
12
11
10

№7 Fan bobi –1; Bo‘limi –1; Qiyinchilik darajasi - 1;

Raqs va balet haqidagi xatlar” kitobining muallifini belgilang.
J.J. Noverr
D.Rich
D.Uiver
F.Xilferding

№ 8 Fan bobi –1; Bo‘limi – 1; Qiyinchilik darajasi - 1;

1581 yilda Venetsiyada chop etilgan “Raqqos” nomli kitob muallifini belgilang.
F.Karozo
Ch.Negri
Baltazirini
T.Arbo

№9 Fan bobi –1; Bo‘limi – 2; Qiyinchilik darajasi - 2;

O‘rta asrlarda Fransiyada chayqalib va qadam tashlab o‘ynaladigan raqslar qanday nomlangan?
Oddiy branl
Quvnoq branl
Taqlidiy branl
Qirol

№10 Fan bobi – 1; Bo‘limi – 2 ; Qiyinchilik darajasi - 2;

O‘rta asrlarda Fransiyada sakrab o‘ynaladigan raqslar nima deb nomlangan?
Quvnoq branl
Oddiy branl
Taqlidiy branl
Qirol

№11 Fan bobi –1; Bo‘limi – 2 ; Qiyinchilik darajasi - 2;

O‘rta asrlarda Fransiyada mehnat jarayonini, hayvon va qushlar holatini aks ettiruvchi raqslar qanday nomlangan?
Taqlidiy branl
Quvnoq branl
Oddiy branl
Qirol

№12 Fan bobi – 1; Bo‘limi –2; Qiyinchilik darajasi - 1;

O‘rta asrlarda Fransiyada raqslarning yig‘ma shakli qanday nomlangan?
Branl
Qirol
Misterii
Qo‘shiq

№ 13 Fan bobi – 3; Bo‘limi –2; Qiyinchilik darajasi - 1;

J. Noveraning “Raqs va balet haqidagi xatlar” kitobi qaysi yilda nashr etildi?.
1760
1761
1765
1766

№ 14 Fan bobi –2 ;Bo‘limi –2; Qiyinchilik darajasi - 1;

Qaysi raqsga nisbatan “Qirollarning raqsi va raqslarning qirol” degan so‘z ishlatiladi?
Menuet
Polonez
Gavot
Pavana

№15 Fan bobi –2; Bo‘limi –1; Qiyinchilik darajasi - 1;

Qirollik raqs Akademiyasi qaysi qirol buyrug‘iga asosan tashkil etilgan?
Lyudovik XIV
Lyudovik XIII
Karl II
Karl IX

№16 Fan bobi –2; Bo‘limi – 2; Qiyinchilik darajasi - 1;

Qaysi raqs mazmuni “Suv oqimiga o‘xshash tekis va tinch” degan ma‘noni anglatadi?
Kuranta
Allemanda
Saltarella
Sarabanda

№17 Fan bobi –1; Bo‘limi –1: Qiyinchilik darajasi – 2;

Qaysi mamlakat «Saltarella» raqsini vatani hisoblanadi?
Italiya
Ispaniya
Fransiya
Avstriya

№18. Fan bobi –2; Bo‘limi –2; Qiyinchilik darajasi - 1;

Qaysi mamlakat «Allemanda» raqsini vatani hisoblanadi?
Germaniya
Italiya
Angliya
Ispaniya

№19. Fan bobi – Bo‘limi – Qiyinchilik darajasi - 2;

Qaysi mamlakat «Sarabanda» raqsini vatani hisoblanadi??
Ispaniya
Italiya
Angliya
Fransiya

№20 Fan bobi –2 Bo‘limi –2 Qiyinchilik darajasi - 2;

Qaysi raqs qirol Lyudovika XIVning eng sevimli raqsi hisoblangan?
Menuet
Kuranta
Allemanda
Sarabanda

№21 Fan bobi –2; Bo‘limi –2; Qiyinchilik darajasi - 1;

Menuetda «Pas grave» harakati qanday ijroetilgan?
Asosiy
Sekin
Sokin
Tez

№ 22 Fan bobi – 3; Bo‘limi –2; Qiyinchilik darajasi - 1;

Kim XVIII asrda balet teatrining yangilanishiga asos solgan?
J.J. Noverr
R.Fele
L.Pekur
J.Dera

№ 23 Fan bobi –1; Bo‘limi –1; Qiyinchilik darajasi - 2;

Qaysi raqsning asosida ritmga xos o‘zgarma va mayin harakat mavjud?
Palonez
Gavot
Passpe
Konter dans

№ 24. Fan bobi –4; Bo‘limi –1; Qiyinchilik darajasi - 2;

«Vals» qaysi asrlarda mashhur bo‘lgan?
XIX asrda
XVIII asrda
XVII asrda
XVI asrda

№25 Fan bobi –4; Bo‘limi –1; Qiyinchilik darajasi - 2;

«Valsa»ning asl vatanini belgilang.
Vena
Parij
Moskva
Rim

№26 Fan bobi –4; Bo‘limi –2; Qiyinchilik darajasi - 3;

«Fransuzcha kadril» o‘z ichiga nechta holatni oladi?
6
3
8
4

№27 Fan bobi –4; Bo‘limi – 2; Qiyinchilik darajasi - 2;

«Polka» raqsi qayerdan kelib chiqqan?
Chex raqsi
Polyak raqsi
Fransuz raqsi
Ruscha raqs

№28 Fan bobi –2; Bo‘limi – 9; Qiyinchilik darajasi - 2;

I.Kuskovning "Raqs o‘qituvchisi" kitobi necha bobdan iborat
12
13
10
14

№29 Fan bobi –3; Bo‘limi –3; Qiyinchilik darajasi - 3;

I.Kuskovning "Raqs o‘qituvchisi" kitobining qaysi bobida bosh kiyimni olish va kiyish holati bayon qilingan?
IV bob
V bob
III bob
VI bob

№30. Fan bobi –3; Bo‘limi –1; Qiyinchilik darajasi - 2;

I.Kuskovning "Raqs o‘qituvchisi" kitobi qachon nashr etilgan?
1794 yilda
1790 yilda
1785 yilda
1770 yilda

№31. Fan bobi= 4; Bo‘limi –1; Qiyinchilik darajasi - 2;

«Oqillar va jamoa uchun raqs qoidolari» kitobining muallifini belgilang.?
L.Petrovskiy
L.Stukolkin
N.Gavlikovskiy
I.Kuskov

№32. Fan bobi –4; Bo‘limi –1; Qiyinchilik darajasi - 2;

L.Petrovskiyning «Oqillar va jamoa uchun raqs qoidolari» kitobi qachon
nar etilgan?

1825 yil

1820 yil

1830 yil

1835 yil

№33 Fan bobi –1; Bo‘limi – 2; Qiyinchilik darajasi - 2;

Raqlardagi sirg‘aluvchi qadamlar qanday nomlangan?

Pas glisse

Pas eleve

Pas menu

Pas de basque

№34 Fan bobi –1 Bo‘limi –2; Qiyinchilik darajasi - 2;

Tarixiy- maishiy raqlarda takror sirg‘aluvchi raqlar qanday
nomlangan?

Pas chasse

Pas degage

Pas balance

Pas eleve

№35 Fan bobi –3; Bo‘limi – 3; Qiyinchilik darajasi - 3;

I. Kuskovanning "Raqs o‘qituvchisi " kitobining qaysi bobida «Menuet»
raqsining ijro qoidolari bayon qilingan?

V va VIII boblarida

I va II boblarida

I V va X boblarida

XI va XII boblarida

№36 Fan bobi –3; Bo‘limi – 3; Qiyinchilik darajasi - 3;

I.Kuskovanning kitobini qaysi bobi ayollar raqsiga bag‘ishlangan?

XI bob

VI bob

IV bob

XII bob

№37. Fan bobi –1; Bo‘limi –2; Qiyinchilik darajasi -3;

Qaysi baletda "YOstiq bilan raqs" ijro etiladi?
Romeo va Juletta
Uyqudagi go‘zal
Oqqush ko‘li
Fransuz raqsi

№38 Fan bobi –3; Bo‘limi –3; Qiyinchilik darajasi - 3;

Motsartning «Don- Juan» operasida menuetni kim yaratgan?
M.Petipa
J.Perro
J.Doberval
O.Vestris

№39 Fan bobi –1; Bo‘limi – 1; Qiyinchilik darajasi - 1;

Tarixiy-maishiy raqslarda qo‘lning nechta holati mavjud?
3
4
5
6

№40 Fan bobi –2; Bo‘limi –2; Qiyinchilik darajasi - 4;

«Polonez» qaysi musiqa razmerida ijro etiladi?
3/4
2/4
4/4
6/8

№41 Fan bobi –4; Bo‘limi –2; Qiyinchilik darajasi - 3;

«Fransuzcha kadri»ning qaysi shaklida Pas galope ijro etiladi?
VI da
III da
IV da
V da

№42 Fan bobi –4 Bo‘limi –2 Qiyinchilik darajasi - 3;

Qaysi raqs XIX asrda juda mashhurlikka erishgan
Vals
Polonez
Menuet
Tampet

№ 43 Fan bobi –3; Bo‘limi – 2; Qiyinchilik darajasi - 2;

«Polonez» raqsining o‘tirgan holatdagi ijrosida qaysi musiqiy chorak ijro etiladi?
uchinchi
birinchi
ikkinchida
ikkinchi va uchinchida

№ 44 Fan bobi –4; Bo‘limi –1; Qiyinchilik darajasi -1;

“Dunyo xalqlarining doimiy va tarixiy raqslari” kitobining muallifini belgilang
S.N.Xudekov
A.L.Sorn
A.D. Chistyakov
N.P.Ivanovskiy

№45 Fan bobi –4; Bo‘limi –1; Qiyinchilik darajasi – 1;

“Bal raqslarining tajribali taqsimlovchisi va o‘qituvchisi” kitobining muallifini belgilang?
L.Stukolkin
L.Petrovskiy
Sellarius
A.L.Sorn

№46 Fan bobi –3; Bo‘limi – 1 Qiyinchilik darajasi - 1;

”YAngi bal raqslarining o‘rganishni boshqarish” asarini muallifini belgilang?
Sellarius
A.L.Sorn
N.P.Petrov
L.Petrovskiy

№47 Fan bobi –1; Bo‘limi –2; Qiyinchilik darajasi - 2;

Bas-dans deb qanday raqslarga nisbatan aytilgan?
O‘lchamli qadamlar bilan qilingan harakatlar
Qadam tashlab raqsga tushish
Sakrab raqsga tushish
Raqlarda burilish holati

№48 Fan bobi –4; Bo‘limi –1; Qiyinchilik darajasi - 2;

L.Stukolkinning muallifligidagi kitob qanday nomlanadi?
Bal raqslarining tajribali taqsimlovchisi va o‘qituvchisi
YAngi bal raqslarining o‘rganishni boshqarish”
“Dunyo xalqlarining doimiy va tarixiy raqslari”
“Oqillar va jamoa uchun raqs qoidalar”

№ 49 Fan bobi –1; Bo‘limi – 1; Qiyinchilik darajasi - 1;

Tuano Arbo qaysi kitob muallifi hisoblanadi
Orxezografiya”
“Raqqos”
“Raqs o‘qituvchisi”
“Bal raqslarining tajribali taqsimlovchisi va o‘qituvchisi”

№50 Fan bobi –2; Bo‘limi –3; Qiyinchilik darajasi - 3;

S.N. Xudekov qaysi kitobning muallifi hisoblanadi
Dunyo xalqlarining doimiy va tarixiy raqslari”
Raqs o‘qituvchisi”
Yangi bal raqslarining o‘rganishni boshqarish”
Bal raqslarining tajribali taqsimlovchisi va o‘qituvchisi”

№ 51 Fan bobi –4; Bo‘limi – 7; Qiyinchilik darajasi -3;

Qaysi millat xalqining madaniyati ukrain raqs xarakatlarining shakillanishiga ta’sir ko‘rsatdi?
Polyak
Arman
Eston
Latish

№52 Fan bobi –1; Bo‘limi –1; Qiyinchilik darajasi -2;

Qaysi millat xalqlarining raqs xarakatlari bir biriga o‘xshash ?
Belorus russ
Venger estons
Polyak gruzin
Moldavan arman

№53 Fan bobi –1; Bo‘limi –2; Qiyinchilik darajasi -3;

«Kadril» qaysi millat xalq raqslariga mansub ?
Russ
Ispan
Gruzin
Moldavan

№54 Fan bobi –3; Bo‘limi – 6; Qiyinchilik darajasi -3;

«Gasma» xarakati qaysi millatxalqi raqsiga tegishli ?
Gruzin
Moldavan
Russ
Bolgar

№55 Fan bobi – 3;Bo‘limi –6; Qiyinchilik darajasi -3;

«Xorumi» raqsi qaysi xalq raslarida uchraydi ?
Adjar
Russ
Latish
Moldavan

№56 Fan bobi –1; Bo‘limi –1; Qiyinchilik darajasi -1;

I.Moiseev nomli Dva.Akademik xalk raqs ansambli qachon tashkil etilgan?
1937
1930
1935
1954

№57 Fan bobi –2; Bo‘limi –3; Qiyinchilik darajasi -3;

«YAlly», «Vokzaly», «Tanzara» raqslari qaysi xalq raqslariga tegishli ?
Azerbaydjan
Rus
Bolgar
Gruzin

№58 Fan bobi –2; Bo‘limi –2; Qiyinchilik darajasi -3;

«golubets» xarakati qaysi xalq raqslariga mansub ?
Ukrain
Ispan
Gruzin
Latish

№59 Fan bobi –2; Bo‘limi –4; Qiyinchilik darajasi -3;

«Sholoxo» raqsi qaysi millat raqsiga tegishli ?
Armyan
Eston
Polyak
Latish

№.60 Fan bobi –3; Bo‘limi –6; Qiyinchilik darajasi -3;

«Tarantella» raqsi qaysi millat raqs san’atiga mansub ?
Italiyan
Rus
Belorus
Moldavan

**Assessment “Dramaturgiyaning asosiy qonunlari” bo’yicha savollarga
javoblarni tugri joylashtiring**

1. Jestlar, pozalar, harakatlar , rakurs, mimika.	I	Dramaturgiya asosiy konunlari
2. Mualiff voqeya vaqtini va joyini belgilaydi, syujet orkali ijrochilar xarakterlarini va munosabarlar mazmunini yoritadi	Z	Raqs kompozitsiyasi
3. Boshlanish va tugun, asarning o’rtasi,yechim va voqeyani tugashi.	U	Musiqiy dramaturgiya
4. Bo’lajak xoreografik asarning yechimi	P	Aristotel dramaturgiyasi
5. Musiqa	E	Libretto
6. Dramatik voqealarning musiqadagi ifodalanishi	D	Kompozitsionn reja
7. Ssenariy mualiffi , xoreograf, va kompozitorga g’oyani yoritib berishga yordam beradi va yaratilgan asarni analiz qilishga qaratilgan asos bo’ladi	R	Xoreografik asarning zaruriy komponenti
8. Musiqa, xoreografik matn, Raqs tasviri	T	Dastur
9. Xoreografik asarning qisqacha mazmuni	W	Ekspozitsiya, tugun , kulminatsiya oldi rivojlanish ,kulminatsiya ,yechim .
10. Ekspozitsiya, tugun , kulminatsiya oldi rivojlanish , kulminatsiya ,yechim	A	Xoreografik matn

Savollar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Javoblar										

**Assessment “Dramaturgiyaning asosiy qonunlari” bo’yicha
savollarga javoblarni to’g’ri joylashtiring**

1.Dramaturgiya asosiy konunlari	I	Jestlar, pozalar, harakatlar, rakurs, mimika.
2 Raqs kompozitsiyasi	Z	Muallif voqeya vaqtini va joyini belgilaydi, syujet orqali ijrochilar xarakterlarini va munosablar mazmunini yoritadi
3 Musikiy dramaturgiya	U	Boshlanish va tugun, asarning o’rtasi,yechim va voqeyani tugashi.
4 Aristotel dramaturgiyasi	P	Bo’lajak xoreografik asarning yechimi
5 Libretto	E	Musika
6 Kompozitsionn reja	D	Dramatik voqealarning Musika da ifodalanishi
7 Xoreografik asarning zaruriy komponenti	R	Ssenariy mualiffi , xoreograf, va kompozitorga g’oyani yoritib berishga yordam beradi, va yaratilgan asarni analiz qilishga haratilgan asos buladi
8 Dastur	T	Musika, xoreografik matn, Raqs tasviri
9 Ekspozitsiya, tugun , kulminatsiya oldi rivojlanish ,kulminatsiya ,yechim.	W	Xoreografik asarning qisqacha mazmuni
10 Xoreografik matn	A	Ekspozitsiya, tugun. kulminatsiya oldi rivojlanish, kulminatsiya, yechim .

Savollar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Javoblar										

Diagonal turlari

“Jok” Moldova raqsi

O'zaro birlashgan diagonal(krest)

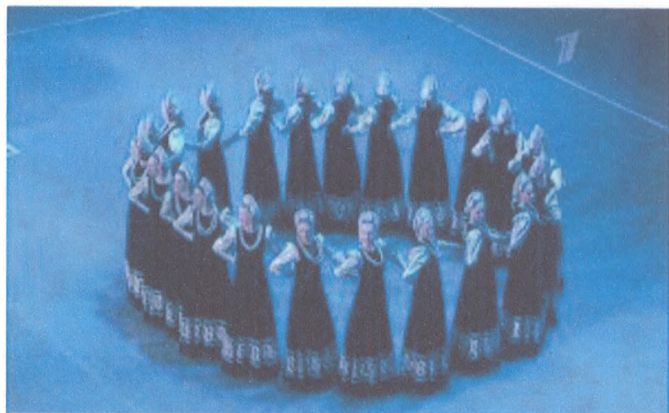
Kush yuli

Yarim doyra turlari

“Beryozka”raqs ansambli (baletmeyster N.Nadejdina)

“Leto”raqsi (baletmeyster I.Moiseev)

“Savatcha” raqs chizmasi

Darvoza

Kesma raqs chizmasi

Yo'lakcha

Diagonal kesmalari

Ornamental raqs chizmalari
“Beryozka” raqs ansambli (baletmeyster N.Nadejdina)

“Kadimiy xorovod”

**“Doyra”
shaklida xorovod**

“Beryozka” raqs ansambli

Raqs tasviri kompozitsiyalari

MUNDARIJA

KIRISH	3
I BOB. RAQS KOMPOZITSIYASI ASOSLARI	
Raqs kompozitsiyaning asosiy komponentlari.....	5
Xoreografik asar g'oyasi.....	5
Musiqqa.....	6
Xoreografik lison.....	7
Xoreografik lisonning tarkibiy qismlari.....	8
Dramaturgiyaning asosiy qonunlari va ularni xoreografik asarlarda qo'llanilishi.....	9
Dastur, libretto, kompozitsion reja.	19
II BOB. RAQS TASVIRI (xoreografik tasvir)	28
Raqs chizmasi belgilari.....	29
Raqs chizmalarining turlari.....	29
Kompozitsiya tuzilishida simmetriya, assimetriya va hajmlik.....	37
III BOB. BALETMEYSTER – XOREOGRAFIYA	
JAMOANING IJODIY RAXBARI	39
Baletmeysterlarning ijodiy uslublari (realizm metodi)..	51
GLOSSARIY.....	57
TESTLAR.....	61
ILOVALAR.....	76

ABDUXAKIMOVA DURDONA MAMADJANOVNA

RAQS KOMPOZITSIYA ASOSLARI

O'quv qo'llanma

Nashriyot litsenziyasi № AI 170. 23.12.2009
Nashriyot manzili: Toshkent sh. Amir Temur ko'chasi, 19 -uy.

Bosishga ruhsat etildi 17.10.2020 y. Qog'oz bichimi 60x84 ^{1/16}
Times garnituras. Bosma tobog'i 5,5. Nashr hisob tabog'i 5,5.
Adadi 100 d. Ofset qog'oz. Buyurtma №35
«Munis design group» MChJ bosmaxonasida chop etilgan.
100170, Toshkent sh. Siolkovskiy ko'chasi, 356uy.